

ХУУЛЬ ЗҮЙН
ҮНДЭСНИЙ ХҮРЭЭЛЭН

**Эрүүгийн хэрэг хялбаршуулсан
журмаар хянан шийдвэрлэх
ажиллагаа : харьцуулсан судалгаа**

2022

СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

Хянасан:

Х.Эрдэм-Ундрах	Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн захирал, Хууль зүйн ухааны доктор
----------------	---

Судалгааг удирдсан:

С.Сүхбаатар	Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга, Хууль зүйн ухааны доктор
-------------	--

Судалгааг гүйцэтгэсэн:

С.Мягмарсүрэн	Эрдэм шинжилгээний ажилтан
Х.Санчир	Эрдэм шинжилгээний ажилтан

Агуулга

УДИРТГАЛ	5
НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ. ЯЛЛАГДАГЧ ХЯЛБАРШУУЛСАН ЖУРМААР ХЯНАН ШИЙДВЭРЛҮҮЛЭХЭЭР ХҮСЭЛТ ГАРГАХ НЬ	8
ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ. ХҮСЭЛТИЙГ ШИЙДВЭРЛЭХ НЬ	16
ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ. ПРОКУРОРЫН ХЯНАЛТ	23
ДӨРӨВДҮГЭЭР БҮЛЭГ. ШҮҮХ ХЯЛБАРШУУЛСАН ЖУРМААР ХЭРЭГ ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ ЖУРАМ	27
ДҮГНЭЛТ	35
НОМ ЗҮЙ	37
ХАВСРАЛТ	39

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

АНУ- Америкийн Нэгдсэн Улс

БНФУ- Бүгд Найрамдах Франц Улс

БНАУ- Бүгд Найрамдах Албани Улс

ХБНГУ- Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс

БНИУ- Бүгд Найрамдах Итали Улс

БНСУ- Бүгд Найрамдах Словак Улс

ХЖХХША – Хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа

ЭХХШТХ – Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль

УДИРТГАЛ

“Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн Хууль зүйн судалгааны төвийн 2022 оны гүйцэтгэлийн төлөвлөгөө”-ний 3.4-т Хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа /цаашид ХЖХХША/ сэдэвт харьцуулсан судалгааг хийж гүйцэтгэхээр заасан.

Практикт гарч буй эрүүгийн хэргийг ердийн журмаар буюу хэргийг шалгах зэрэг тодорхой ажиллагаа нэг бүрийг хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу явуулж, тухайн гэмт хэрэг бүрд нотлогдвол зохих байдлыг тогтоон сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийн яллах, цагаатгах болон эрүүгийн хариуцлагыг хөнгөрүүлэх, хүндрүүлэх нөхцөл байдлыг тал бүрээс нь бүрэн дүүрэн бодитойгоор тогтоож ажиллах нь зарим тохиолдолд цаг хугацаа болон хөрөнгө мөнгө шаарддаг төдийгүй иргэдэд чирэгдэл, хүндрэл учруулдаг талаар судлаачид бүтээлдээ дурдсан. Уг асуудлыг эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэх процессыг хүрээнд даван туулах боломжтой.

Манай улсын хувьд ХЖХХША-ны эрх зүйн үндсийг 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн нэмэлт өөрчлөлтөөр оруулсан бөгөөд 41 төрлийн гэмт хэргийг тус журмаар шийдвэрлэхээр хуульчигсан. Энэ нь ХЖХХША-ны суурийг цогц байдлаар, тодорхой бүлэг болгон бүрдүүлсэн анхны тохиолдол юм. Тодруулбал, гэмт хэргийн сэжигтэн, яллагдагч, хохирогч нар харилцан зөвшөөрч хүсэлт гаргасан буюу сэжигтэн, яллагдагч гэмт хэрэг үйлдсэнээ хүлээн зөвшөөрсөн хохирогч, хохирлын талаар маргаангүй бол хялбаршуулсан журмаар хэргийг хянан шийдвэрлэхээр зохицуулсан байна.

Харин 2017 оны 05 дугаар сарын 18-ны өдөр батлагдаж тус оны 07 дугаар сарын 01-нээс хүчин төгөлдөр болж хэрэгжиж эхэлсэн Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн/цаашид ЭХХШТХ/ ерөнхий үзэл баримтлал, зарчим, нийтлэг агуулгаараа өмнөх процессын хуулиудтай харьцуулахад эрх зүйн үндэслэл, журмууд нь боловсронгуй болсон төдийгүй хэрэгжих нөхцөл нь сайжирсан хуулийн хийдэл, зөрчилдөөн нь багассан болох нь тус хуулийн практик хэрэгжилтээс харагдана.

2021 оны Төсвийн тухай хуулиас үзэхэд Улсын Ерөнхий Прокурорын Газарт 72,879.2 сая төгрөгийг зарцуулахаар заасан. Тус байгууллага нь хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах ажиллагаанд хяналт тавих үндсэн чиглэлийн хүрээнд дээрх зардлын холбогдох хэсгийг зарцуулдаг. Үүнээс ХЖХХША-ны хэрэгцээ шаардлагыг бас харж болно. ХЖХХША нь ердийн журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас богино хугацаанд хэргийг шийдвэрлэж ихээхэн цаг хугацаа, хүч хөдөлмөр, хөрөнгө зардлыг хэмнэдэг ач холбогдолтой байдаг.

Эрүүгийн процессын ердийн журам гэдэг нь тусгайлсан нөхцөл буюу онцгой журмаас бусад нийтлэг агуулга бүхий процедур тодруулбал түгээмэл байдлаар хуульчлан зохицуулагдсан нийтлэг горимыг хэлнэ.¹ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны ердийн журмын агуулга нь мөрдөн шалгах ажиллагааны нийтлэг үндэслэл, арга хэлбэр, процессын нөхцөлүүдээр тодорхойлогдсон байх ба уг процессын дэс дарааллыг нарийвчлан заагаагүй боловч зайлшгүй бөгөөд шууд хэрэглэх боломжтой арга хэлбэрүүдийг нь урьдчилан тодорхойлж хуульчилсан байдаг.

¹ Д.Баярсайхан, *Эрүүгийн процессийн эрх зүй*, УБ, 2020, 167 дахь тал.

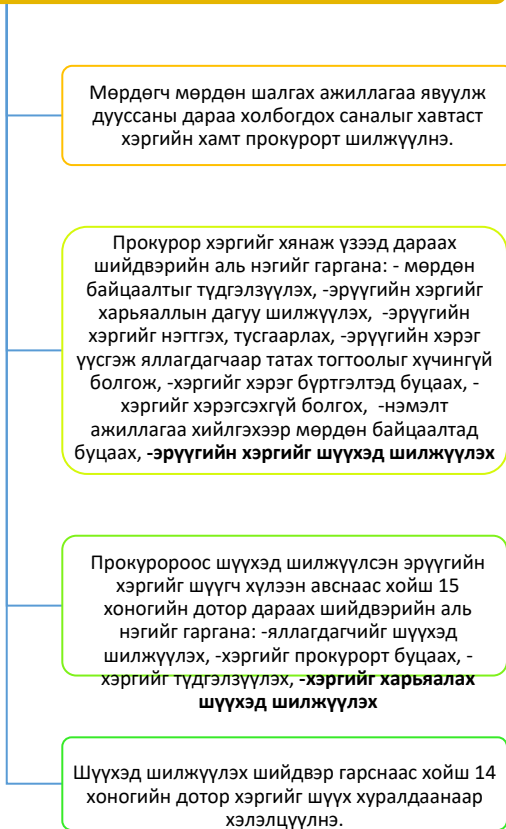
Дээрх ердийн журмыг мөрдөхөөс гадна тодорхой тохиолдолд нэмэлт байдлаар баримтлах эрүүгийн процессын тусгай журмыг хуульчлан өгсөн. Тодруулбал:

- Арван долдугаар бүлэг. Хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа
- Арван наймдугаар бүлэг. Өсвөр насны сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчид холбогдох хэрэг хянан шийдвэрлэх
- Арван есдүгээр бүлэг. Эмнэлгийн чанартай албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх журам
- Хорьдугаар бүлэг. Хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа
- Хорин нэгдүгээр бүлэг. Хураан авсан хөрөнгө, орлого, эд мөрийн баримтын талаар авах арга хэмжээ

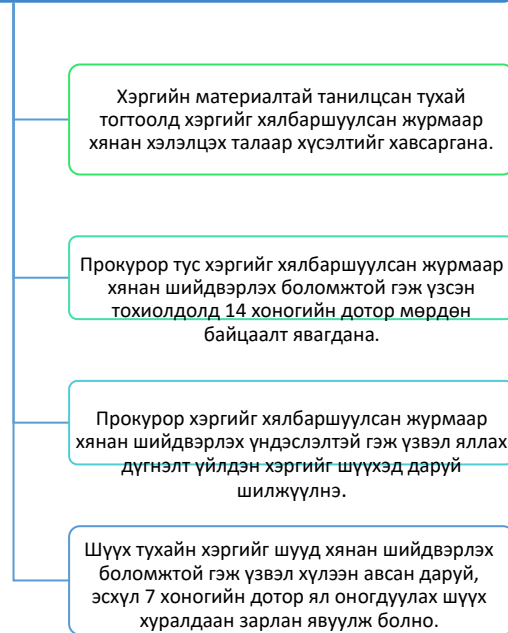
Уг судалгааны хүрээнд дээр заасан “Хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа”-ны талаар авч үзнэ. Юуны өмнө судалгааны сэдвийн хүрээнд Монгол Улсын холбогдох эрүүгийн хууль тогтоомжид байгаа эрх зүйн зохицуулалтыг шинжлэн судлах шаардлагатай. ЭХХШтХ-н 17-р бүлэгт “Хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа” гэх ойлголтыг хуульчилсан. Энэ ажиллагаа нь гэмт хэргийн талаарх гомдол, мэдээллийг цагдаагийн байгууллага хүлээн авсан үеэс хэргийг шүүхээр эцэслэн шийдвэрлэх хүртэл процессын чухам аль хэсэгт хамаарахыг хуулийн зүйл, заалтаас нягталж үзэхэд мөрдөн байцаалтын үеэс эхлэхээр байна.² Ердийн журам болон хялбаршуулсан журмын процесс үе шатыг харьцуулбал хэрэг бүртгэлтийн шатанд ялгамжгүй байна (ЭХХШтХ 30.1). Харин мөрдөн шалгах ажиллагааны үеэс ялгаатай зохицуулагдаж байна. ХЖХХША-г ердийн журамтай процессын хувьд харьцуулахад мөрдөн байцаалтын үеэс эхэлнэ.

² Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 17.1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “яллагдагч” гэсэн нэр томъёо хэрэглэсэн.

Ердийн журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа

Хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа

Судалгааны бүтцийн хувьд процесс дарааллын дагуу авч үзсэн.Тодруулбал:

- Нэгдүгээр бүлэг. Яллагдагч хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэхээр хүсэлт гаргах
- Хоёрдугаар бүлэг. Хүсэлтийг шийдвэрлэх
- Гуравдугаар бүлэг. Прокурорын хяналт
- Дөрөвдүгээр бүлэг. Шүүх хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэх журам

Судлаач Б.Бат-Орших өөрийн бүтээлдээ манай улсад тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлсон байдлыг ишилсэн болно. Дээрх агуулгын хүрээнд манай улсад тулгамдаж байгаа асуудлыг тодорхойлж холбогдох шийдлийг Бүгд Найрамдах Албани улс, Холбооны Бүгд Найрамдах Герман улс, Бүгд Найрамдах Франц улс болон Япон улсын зохицуулалтаас судалсан нь уг судалгааны шинэлэг юм.

НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ. ЯЛЛАГДАГЧ ХЯЛБАРШУУЛСАН ЖУРМААР ХЯНАН ШИЙДВЭРЛҮҮЛЭХЭЭР ХҮСЭЛТ ГАРГАХ НЬ

Энэ талаар ЭХХШТХ-н 17.1-т: “Яллагдагч хэргээ хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх хүсэлт гаргах” гэсэн хэсэгт зохицуулдаг бөгөөд хуульчилсан байдлыг авч үзье.

17.1. Яллагдагч хэргээ хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх хүсэлт гаргах

1. Яллагдагч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрч, хэргээ хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх тухай хүсэлтийг прокурорт гаргаж болно.
2. Яллагдагч энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан хүсэлтийг шүүхэд хэргийг шилжүүлэхээс өмнө гаргана.
3. Яллагдагч энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан хүсэлтэд хохирлоо нөхөн төлсөн баримтыг хавсаргана.
4. Яллагдагчид гэмт хэрэг үйлдсэн гэм бурууг нь хүлээн зөвшөөрүүлэхээр тулган шаардах, албадахыг хориглоно.
5. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан хорих ялын доод хэмжээг найман жилээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэхгүй.

Яллагдагч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрөх нь Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан эрүүгийн хариуцлагыг хөнгөрүүлэхийн зэрэгцээ гэм буруугаа ухамсарлан гэмшиж байгаагийн илэрхийлэл юм. Ийнхүү яллагдагчийн зүгээс хүсэлтээ прокурорт гаргах нь энэ ажиллагааны эхлэл болдог. Хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэхийн үндсэн зорилго нь эрүүгийн процесс ажиллагааны үр ашгийг нэмэгдүүлэх буюу ярвигтай хэрэгт илүү нөөц, бололцоо, цаг хугацаа, хүн хүчээ ашиглахыг эрмэлзэх явдал байдаг талаар холбогдох судлаачид үздэг.³ Мөн түүнчлэн судалгаанд⁴ дараах зорилгуудыг дэлгэрэнгүй тодорхойлсон. Үүнд:

- Эрүүгийн процесс ажиллагааны зардлыг хэмнэх, хууль сахиулах болон шүүх эрх мэдлийн байгууллагын ажлын ачааллыг бууруулах
- Гэмт хэрэг үйлдсэн хүн гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрснөөр төрийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх бодлогын энэрэнгүй хандлагыг мэдрэх;
- Хохирлоо нөхөн төлөх, хор уршгаа арилгах зэрэг “зөөллөх” алхмуудыг дэмжих замаар нийгмийн амьдралын сөрөг уур амьсгалыг намжаах;
- Эрүүгийн процессын ажиллагааг хэрэгжүүлэх албан хаагчийн хүнд суртал, дарамтаас ангижрах;

³ Stanko Bejatović, PhD, *Simplified forms of procedure in criminal matters regional criminal procedure legislation and experiences in application. Forms of Simplified Procedure – a Key Characteristic of Criminal Procedure Reforms in the Region. OSCE Mission to Serbia. Belgrade, 2013. Page 13.*

⁴Нээлтэй нийгэм форум, *Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэсэн шүүхийн шийдвэрийн дүн шинжилгээ*, УБ, 2022. 103 дах талд.

- Эрүүгийн процесс ажиллагааг шуурхай, хялбар, энгийн ойлгомжтой, хүртээмж хүрэлцээтэй болгосноор гэмт хэрэгт холбогдсон хүний ажиллах, суралцах, хөдөлмөрлөх бололцоог түргэн нээх зэрэг болно.

Дээрх зорилгын хүрээнд тус процесс явагдах хэдий ч аливаа нэг хууль, эрх зүйн акт нь хуний амьдралд тохиолдсон ямарваа нэг асуудлыг шийдвэрлэх үндсэн зорилгын дагуу анх бий болсон. Энэ ч утгаараа судалгааны хүрээнд авч үзэж байгаа хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагааны цаана ч мөн адил хүний эрх, ашиг сонирхол байдаг. Тодруулбал, яллагдагч гэм буруугаа ухамсарлан, хохирлыг барагдуулах, эсвэл хурдан хугацаанд асуудлаа шийдэх хүсэл зорилготой байдаг тул зөвхөн яллагдагчийн зүгээс хүсэлт гаргах нь зохистой. Харин 2015 онд ЭХХШТХ анх батлагдах үед эрүүгийн хялбаршуулсан журмыг хэрэглэх тохиолдлыг нэрлэн зааж, зөвхөн тус гэмт хэргийн хүрээнд хялбаршуулсан процессыг хэрэглэхээр хуульчилсан нь Монгол Улсын Үндсэн хуулиар заасан хүний үндсэн эрхэд халдах эрсдэлийг агуулж байжээ.

Гэтэл одоо хэлэлцэхээр бэлдэж байгаа тус хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөлд тодорхой гэмт хэргийг нэрлэн заасан нь учир дутагдалтай байж болох юм. Тодруулбал, тус нэрлэн заасан гэмт хэрэгт Хорин хоёрдугаар бүлэг буюу Авлигын эсрэг гэмт хэргийг багтаасан. Хэрэв уг хуулийн нэмэлт өөрчлөлт дээрх агуулгаар батлагдсан тохиолдолд Авлигын эсрэг гэмт хэргийг ердийн журмаар хянан шийдвэрлэгдэх эрх зүйн үр дагавартай. Тэгвэл 2021 онд тус зүйл ангиар шүүхээр шийдвэрлэгдсэн хэргийн учруулсан хохирол буюу авсан авлигын хэмжээ болон үйл ажиллагааг харьцуулан авч үзэхэд зарим тохиолдол тухайлбал хүүхдийг цэцэрлэгт оруулж хахууль авах, мэдээлэл тараасан гэх мэтчилэн нийгмийн хор аюулын хэмжээ бага хэргийг хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэх боломжтой гэж харж байна.

Хүснэгт 1.

№	Учруулсан хохирол- Авсан авлига	
	Хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэсэн шийдвэр	Ердийн журмаар шийдвэрлэсэн шийдвэр
1	Ахлах мөрдөгч хэргийн газрын үзлэг хийх явцдаа хэргийн оролцогчоос 330 000 төгрөгийн үнэ бүхий зүйл авсан	Цэцэрлэгийн эрхлэгч 6 хүүхэд цэцэрлэгт оруулж өгч 1 200 000 төгрөг авсан.
2	Ахлах мөрдөгч хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад 2 000 000 төгрөг авсан	Цагдаа гэмт хэргийн талаарх гомдол мэдээллийг шийдвэрлэхгүй явсан 59 000 төгрөг
3	Халдвартад ажилд томилсон. 13 100 000 төгрөг	Байцаагч согтуугаар жолоо барьж байгаа хүнийг торгоогүй, оноо хасаагүй 400 000 төгрөг
4	Мөрдөн шалгах хэлтсийн мөрдөгч хэргийн оролцогчид ашигтай байдал үүсгэсэн. 6 000 000 төгрөг	Нийгмийн даатгалын байцаагч үндэслэлгүй групп сунгасан 380 000 төгрөг авсан.

5	Тендерийн хорооны нарийн бичгийн дарга. албаар ялуулсан. 30 000 000 төгрөг	ЭМДЕГ-н мэргэжилтэн мэдээлэл тараасан 9 000 000 төгрөг
6	Тээврийн цагдаа. Хулгайд алдсан зүйлийг этгээдийн өмчлөлд шилжүүлсэн. 1 000 000 төгрөг	Хаан банкны мэргэжилтэн зээл судлан гаргаж өгсөн- 15 000 000 төгрөг

Яллагдагчийн хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалж байна гэх үүднээс яллагдагчид гэмт хэрэг үйлдсэн гэм бурууг нь хүлээн зөвшөөрүүлэхээр тулган шаардах, албадахыг хориглоно. Өөрөөр хэлбэл, ХЖХХША-ны онцлог, агуулга нь яллагдагч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрч хүсэлтээ гаргасан, хохирлоо нөхөн төлсөн баримт, нөхөн төлөхөө илэрхийлж хохирогчтой эвлэрсэн байх урьдач нөхцлийг хангах ёстой. Судлаач Дайне Вуудийн үзэж байгаагаар "...эрүүгийн процессын эрх зүйн орчинд зөвшилцлийн арга, зарчмыг хүлээн зөвшөөрөхөөс өөр аргагүй. Энэ нь олон жилийн туршлагаар нотлогдсон. Ялаас чөлөөлөх, ял хөнгөрүүлэх, сонгох ялыг тохиролцох зэрэг нь эрүүгийн процесст зөвшилцөл зайлшгүй болохыг харуулж байна" гэжээ.⁵

Холбооны Бүгд Найрамдах Герман улсын/цаашид ХБНГУ/ эрүүгийн процесс хуулийн⁶ 407-р зүйлийн агуулгад: "прокурор мөрдөн байцаалтын үр дүнд хангалттай гэж үзсэн тохиолдолд шүүхэд хандан яллагдагчийн хүсэлтийн дагуу тогтоол гарган илгээдэг. Хүсэлт нь тодорхой эрх зүйн үр дагавартай байх бөгөөд улсын тэмдэгтийн хураамж төлдөг" байна. Харин Бүгд Найрамдах Албани улс/цаашид БНАУ/ нь процессын хуулийн 403-т⁷ манай улстай төстэй байдлаар хуульчилсан байдаг нь яллагдагчаас болон түүний өмгөөлөгчөөс хүсэлт гаргах боломжтой бөгөөд тус хүсэлтээ шүүх хуралдааны өмнөх шат болон шүүх хуралдааны явцад гаргах боломжтой байдаг. Япон улсын эрүүгийн процессын хуульд мөн дээрх агуулгаар хуульчилсан.⁸

Энэ бүлэгт авч үзэж байгаа яллагдагчийн зүгээс хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх хүсэлтийн хүрээнд хөндөгдөх бас нэгэн чухал ойлголт нь ял наймаалцах тухай юм. Энэ АНУ-д хамгийн түгээмэл хөгжсөн бөгөөд яллагдагч прокурор хоорондоо эрүүгийн хариуцлагын талаар тохиролцох явдлыг ойлгодог. Энэ агуулгын хүрээнд дотоод болон бусад улсын хэмжээнд нэлээдгүй судалгаа хийгдсэн тул товчхон тодорхойлоё. Ял наймаалцах нь:

1. Гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд гэм буруугаа хүлээн ял багасгах, хөнгөрүүлэх хүсэлт гаргах,

⁵ Diane P.Wood, *Summary judgement and the law of unintended consequences*, Oklahoma city university law review, Volume 36, p 17-18.

⁶ https://legislationline.org/sites/default/files/documents/6d/Germany_CPC_1950_am_2014_en.pdf/ [Сүүлд үзсэн огноо: 2022.06.16].

⁷ [legislation?task=download.send&id=172&catid=11&m=0](https://legislationline.org/sites/default/files/documents/6d/Germany_CPC_1950_am_2014_en.pdf/) [Сүүлд үзсэн огноо: 2022.06.16].

⁸ https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/2056/en/#je_pt2ch4 [Сүүлд үзсэн огноо: 2022.06.16].

2. Прокурор ял тохиролцооны нөхцөлийг тодорхойлж шүүхэд гаргах гэсэн наад захын зохицуулалтыг тусгасан байдаг⁹ гэжээ.

Ял наймаалцах нь эрүүгийн процессын хугацааг хэмнэх, хүнд суртлыг багасгах, тухайн процессыг хурдавчлах зэрэг ач холбогдолтой гэж үздэг. Энэ нь АНУ-ын эрүүгийн процесст хэвшиж тогтсон практик арга зүй, эрх зүйн хэрэглээний зарчим болж төлөвшсөн байна. Энэхүү практик нь шүүхийн прецедент, жишгийн болон АНУ-ын Эрүүгийн процессын хууль тогтоомжид тусгалаа олсон бөгөөд уг процесс онолын бие даасан номлол болж хөгжсөн. 1970 оны Brady-н хэргийн талаарх шүүхийн жишиг нь ял тохиролцоо процессын нөхцөл, зарчмыг анх удаа АНУ-ын хэмжээнд албан ёсоор бататгаж, хуульчлах баталгааг бүрдүүлсэн юм. Ял тохиролцоо хүсэлт гаргасан этгээд уг процессын нөхцөл, үр дагаврыг урьдчилан мэдсэн байх, ял тохиролцооход заналхийлэл, сүрдүүлэг, дарамт шахалт үзүүлэхийг хориглох, ял тохиролцоохын тулд гэм буруугаа хүлээх нөхцөлөө тохирсон байх зэрэг зохицуулалтыг тусгасан байдаг.¹⁰ Ял наймаалцах АНУ-н хэв маяг бол эрүүгийн процессын түргэвчилсэн ажиллагааны бие даасан хэлбэр төдийгүй энэ уламжлалт концепци олон оронд янз бүрийн хэлбэршлийг олж түгэн тархсан. Ял наймаалцах бол гэрээний харилцааны хэлбэрийг илүү тусгадаг тул түүний нөхцөлүүд нь зөвхөн гэм буруугаа хүлээсэн төдийгөөр хязгаарлагдахгүй хохирлоо барагдуулах, хохирогчийн шаардлагыг биелүүлэх, прокурортой хамтран ажиллах зэрэг наад захын болзол, нөхцлийг зөвшөөрснөөр уг тохиролцооны дараагийн алхам болох эрүүгийн хариуцлагын болон бусад хариуцлагыг хөнгөрүүлэх буюу өөрчлөн солих боломжийг олж авдаг байна.

“Гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрөх” гэх ойлголтыг тодорхойлохдоо яллагдагч гэм буруугаа бодитой хүлээн зөвшөөрсөн эсэхийг тодорхойлох шаардлагатай. Гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрөх гэдэг нь яллагдагчийн өөрийн үйлдэлдээ хандаж буй субъектив байдлын цогц илрэл бөгөөд өөрийн гэм бурууг ойлгож, чин санаанаасаа гэмших байдлаар дахин гэмт хэрэг үйлдэхгүй байх хүсэл зоригийг бий болгодог, нийгэмд ашигтай сэтгэл зүйн хандлага гэж үзэж хөхүүлэн дэмжих зорилгоор хуулиар ял шийтгэлийг хөнгөрүүлэх үндэслэлд тооцсон болно. Шүүгдэгч гэм буруугаа хүлээж буй нь мөрдөн байцаалтаар тогтоосон хэргийн үйл баримтыг хууль зүйн дүгнэлтийн хамт бүрэн эрхээр зөвшөөрөх, учруулсан хохирлоо нөхөн төлөх, хор уршгийг арилгах, гэмт хэрэг дахин үйлдэхгүй байхыг амлах зэрэг хэлбэрээр илэрнэ.¹¹

Өмнөх Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх зохицуулалт нь гэмт хэргийн нөхцөл байдал тодорхой, маш энгийн, яллагдагч гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн, талууд харилцан зөвшөөрч хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлүүлэх тухай хүсэлт гаргасан, хохирлын талаар маргаангүй учир нотлох баримтыг хангалттай гэж үзэх боломжтой гэж үзсэний үндсэн дээр хэргийг аль болох богино хугацаанд зардал, чирэгдэл багатай шалгаж, хянан шийдвэрлэх зорилгыг агуулж байсан.¹²

⁹ Bonm, R. M., Haley, K.N, *Introduction to criminal justice*, 2007, p 298-299.

¹⁰ Albert W.Alschuler, *Plea bargaining and its history*, 79 Columbia Law Review 1, 1979, p 15.

¹¹ Улсын ерөнхий прокурорын газар, *Эрүүгийн хуулийг нэг мөр ойлгож, зөв хэрэглэх талаар зөвлөмж*, Дугаар 6/03, УБ, 2018.

¹² Б.Эрдэнэбилэг, Л.Мандах нар, *Монгол улсын эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хууль* - ийн агуулга, мөн чанар, Гэмт явдалтай тэмцэх асуудал сэтгүүл, УБ, 2007, 143 дах тал.

Харин 2017 оны 07 дугаар сарын 01-нээс хүчин төгөлдөр болж хэрэгжиж эхэлсэн ЭХХШТХ-н ерөнхий үзэл баримтлал, зарчим, нийтлэг агуулгаараа өмнөх процессын хуулиудтай харьцуулахад эрх зүйн үндэслэл, журмууд нь илүү боловсронгуй байдлаар хэрэгжих нөхцөл нь илүү сайжирсан хуулийн хийдэл, зөрчилдөөн нь харьцангуй бага хууль болсон талаар судлаачид бүтээлдээ дурдсан байдаг. Уг хуульд 15 төрлийн гэмт хэргийг ангилал харгалзахгүйгээр хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэх боломжтой байсан зохицуулалт нь дээр дурьдсанчлан хүний үндсэн эрхэд халдаж байсан. Гэсэн хэдий ч ХЖХХША-ны зорилго буюу хөнгөн, нотлох баримт, үйл явдал нь тодорхой хэрэгт хүн хүч, цаг хугацаа ихээр зэрцуулахгүй байхад чиглэгдэж байсан хэдий ч хэт нэг талыг барьсан юм.

ХЖХХША нь найман жил хүртэлх хорих ялтай эрүүгийн хэрэгт хамаарах заалтын гол агуулга нь ялын төрлийн хувьд хорих ялыг гол шалгуур болгон авч үзжээ. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын дээд хэмжээг 8 жилээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан болон зөвхөн хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулах заалттай 28 хэргээс бусад 182 гэмт хэргийн тухайд холбогдох боломжтой харагддаг. Түүнчлэн Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 11.4 дүгээр зүйлийн 1-д заасан “Хүний эрүүл мэндэд хүндэвтэр хохирол санаатай учруулах” гэмт хэрэг нь хорих ялгүй, харин тухайн 11.4 дүгээр зүйлийн 2-д заасан хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнтэйгээр дээрх гэмт хэргийг үйлдвэл 6 сараас 3 жил хүртэл ял оноодог. Эндээс үзэхэд хорихоос өөр төрлийн ялын санкци бүхий гэмт хэргийг тухайн зүйлчлэлийн дагуу эрүүгийн хэрэг үүсгэж, яллагдагчаар татсан тохиолдолд яллагдагч нь хялбаршуулсан журмаар хэргээ шийдүүлэх боломж хязгаарлагдмал мэт ойлгогдохоор болжээ.

Дээр дурьдсанчлан манай улс найман жилийн хорих ялаар хязгаарласан бол БНФУ-д хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэгдэхгүй тохиолдлыг гэмт хэргийн төрлөөр нэрлэн заасан байдаг¹³. Үүнд:

- Замын хөдөлгөөний дүрэмд заасан гэмт хэрэг, энэ хуульд заасан түүнтэй холбоотой зөрчил;
- Зам тээврийн зохицуулалттай холбоотой зөрчил;
- Арилжааны эрх зүйтэй холбоотой зөрчил гаргас тохиолдлыг тус тус хуульчилсан.

Хэрэв яллагдагч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн бол Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 6.7 дугаар зүйл буюу “гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүнд ял хөнгөрүүлж оногдуулах, ялаас чөлөөлөх, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх журмын дагуу гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлогдсон, гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүний гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учруулсан хохирол, хор уршгийн шинж гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учруулсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, хувийн байдлыг харгалзан шүүх дараах байдлаар ялыг хөнгөрүүлж, ялаас чөлөөлөх хүртэл арга хэмжээ хэрэглэж болно” гэсэн заалтын дагуу ялаас чөлөөлөх хүртэл арга хэмжээг хэрэглэж болохоор хуульчилсан.

ЭХХШТХ-ийн 17.1 дүгээр зүйлийн 3-д “Яллагдагч энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан хүсэлтэд хохирлоо нөхөн төлсөн баримт нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн хохирогчтой эвлэрсэн тухай баталгааг хавсаргана” гэж заасан байсныг “Яллагдагч энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан

¹³https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/fra/2006/code_of_criminal_procedure_en.html/France_Code_of_criminal_procedure_EN.pdf [Сүүлд үзсэн огноо: 2022.06.16].

хүсэлтэд хохирлоо төлсөн баримтыг хавсаргана” гэж өөрчилсөн нь урьд өмнө нь мөрдөн байцаалтын болон прокурорын хяналтын шатанд хэргээ хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлүүлэх хүсэлт гаргахаасаа өмнө хохирлоо нөхөн төлсөн баримт, нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн буюу хохирогчтой эвлэрсэн баталгааг шаарддаг нь нэг талаас хохирлоо нөхөн төлсөн байхад заавал хохирогчтой эвлэрсэн байхыг давхар шаарддаг нь хэргийг хурдан шуурхай шийдвэрлүүлэхэд буюу шийдвэрлэхэд хүндрэл бэрхшээл учруулдаг байсныг өөрчилснөөрөө давуу тал болжээ. Хохирогчтой яллагдагч эвлэрнэ гэдэг ойлголт нь тухайн яллагдагч хохирогчийг гомдолгүй болгож, хохирол болон ялын талаар урьдчилан тохиролцож бүрэн эвлэрэлд хүрсэн ямар ч гомдол, маргаангүй болсныг илэрхийлдэг билээ. Гадаадын зарим өндөр хөгжилтэй улс орнуудын зохицуулалтаас харахад яллагдагч нь гэмт хэргийн хохирлыг нөхөн төлсөн буюу хохирлыг бүрэн төлсөн тохиолдолд хохирол төлснөөс илүү, давхар нотолгоо шаардахыг хориглодог ажээ.¹⁴ Гэхдээ нэг талаас харвал хохирогчийн хүсэл зориг, сэтгэл санааны хохирлыг эс тооцохгүйгээр зөвхөн материаллаг хор хохирлыг барагдуулснаар хохирогчид болон нийгэмд сөрөг үр дагавар авчрах болон эрх зүйн үр дагавар талаасаа ял завших нөхцөлийг бүрэлдүүлж байна гэж үзэх үндэслэлтэй. ЭХХШТХ-ийн 17.2 дугаар зүйлийн 1-д “Прокурор, мөрдөгч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрч, хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх хүсэлт гаргасан яллагдагчид Эрүүгийн хуулийн 6.7 дугаар зүйлд заасныг үндэслэн ял оногдуулах тухай болон энэ бүлэгт заасан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх үндэслэл, журмыг танилцуулна.” гэж заасныг “Прокурор, мөрдөгч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрч, хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх тухай хүсэлт гаргасан яллагдагчид Эрүүгийн хуулийн 5.5 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг, 6.7 дугаар зүйлд заасныг үндэслэн ял оногдуулах, ялаас чөлөөлөх, ял оногдуулахгүйгээр тэнсэж албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх тухай болон энэ бүлэгт заасан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх үндэслэл журмыг танилцуулна.” гэж нэмэлт өөрчлөлт оруулсан. Энэ хуулийн 6.7 дугаар зүйлийн 5 дахь хэсгийг 2020 оны 1 дүгээр сарын 10-ны хуулиар хүчингүй болгосон байна.¹⁵

Дээрх зохицуулалтын хүрээнд “Шүүх хохирлоо нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн хүний хөрөнгө, цалин хөлс, бусад орлого олох боломжийг харгалзан хохирол нөхөн төлөх хугацааг тэнссэн хугацаанд хэсэгчлэн тогтоож болно.” гэсэн заалтыг хэрэглэх боломжгүй болгосон боловч яллагдагчийн ял тохиролцох боломж, сонголтыг нэмэгдүүлэхэд чиглэгджээ. Өмнө нь хуулийн 6.7 дугаар зүйлийг бүхэлд нь харгалзан байж ял оноох талаарх саналыг прокурорын эрх хэмжээгээр тодорхойлж, тухайн саналыг яллагдагчид хүлээн авахаас аргагүйд хүрдэг байсныг өөрчилж ял оноох төдийгүй ялаас чөлөөлөх, ял оногдуулахгүй тэнсэж албадлагын арга хэмжээ хэрэглэхгүй байх тухай үндэслэл, журмыг танилцуулж байхаар тусгасан нь шинэ зохицуулалт юм. Өмнө нь “Эрүүгийн хуулийн 6.7 дугаар зүйлийг үндэслэн...” гэж заасан хэр нь ял оноох талаарх асуудлыг танилцуулахаар заасан нь зарим талаар зөрчилтэй, эрх зүйн хийдэлтэй хэм хэмжээ гэж харж байна. Учир нь эрүүгийн хуулийн 6.7 дугаар зүйл нь ял оноох бус, хорих ялаас чөлөөлөх, хорих ялыг хөнгөрүүлэх, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх тухайд холбогдох журам байсан. Дээрх 17.2 дугаар зүйлийн 1-д орсон өөрчлөлтийг нягтлан шинжилж үзэхэд яллагдагчид оноох ялын санкцийг хөнгөлж чөлөөлөх, тэнсэх зэрэг хөнгөрүүлэх нөхцөл, боломжийг олгож болохоор төсөөлж

¹⁴ Bradley, *Criminal procedure (An world wide study)*, M6 2007,W.p.68.

¹⁵ Б.Бат-Орших, *Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын үндсэн асуудал*, УБ, 2021, 48 дах тал.

болох боловч зөвхөн гэм буруугаа хүлээсэн байх гэсэн гол нөхцөлийг иш үндэслэл болгон ял оноох гэхээсээ илүү хорих ял эдлүүлэхгүйгээр хорихоос өөр төрлийн хөнгөн ял оноох, улмаар ялыг шударгаар, бодитой хэрэглэх шаардлагыг сулруулах, яллах нотлох баримтыг “үнэгүйдүүлэх” зэрэг сөрөг үр дагаврыг бий болгож болзошгүй юм. Гэхдээ өмнө нь энэхүү 17.2 дугаар зүйлийн 1-д “Эрүүгийн хуулийн 6.7 дугаар зүйлийг үндэслэн ял оноох үндэслэл, журмыг прокурор танилцуулна” гэдгийг прокурор, шүүгч нар өөр өөрөөр ойлгож ирснийг нэг мөр ойлгохоор өөрчилсөн. Тэрчлэн Эрүүгийн хуулийн 5.5 дугаар зүйлийн 4-д заасныг үндэслэх тухай шинэ заалт оруулсан нь хэрэв зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг хэрэглэх сонгох санкци бүхий зарим гэмт хэргийн хувьд тухайн ялаас чөлөөлж, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх боломжтой болсон. Эрүүгийн хуулийн 5.3 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг, 5.4 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг зэрэг зүйл заалтыг ЭХХШТХ-ийн 17.3 дугаар зүйлийн 1.2 дахь хэсэгт нэмж тусгасан. ЭХХШТХ-ийн 17.3 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт “Прокурор хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх үндэслэлтэй гэж үзвэл хэргийг зүйлчлэл, түүнд хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагын төрөл, хэмжээний талаарх саналыг яллагдагчид танилцуулж, зөвшөөрвөл гарын үсэг зуруулж, яллах дүгнэлт үйлдэн хэргийг шүүхэд даруй шилжүүлнэ” гэж заасан байсныг “Прокурор хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх үндэслэлтэй гэж үзвэл хэргийн зүйлчлэл, түүнд оногдуулахгүй тэнсэж, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх тухай саналыг яллагдагч, түүний өмгөөлөгчид танилцуулж, яллагдагч зөвшөөрвөл гарын үсэг зуруулж, яллах дүгнэлт үйлдэж хэргийг шүүхэд даруй шилжүүлнэ.” гэж өөрчилжээ. Үүнд уг шинээр орсон дээрх заалт нь прокурорын зүгээс саналыг өмгөөлөгчид танилцуулах, мөн ялаас чөлөөлөх, ял оногдуулахгүй тэнсэж албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх тухай санал гаргах, эрүүгийн хариуцлагын төрөл, хэмжээ гэдгийг ялын төрөл хэмжээ гэж өөрчилсөн нь прокурорын зүгээс хялбаршуулсан журмаар мөрдөн шалгах хэргийн материалтай даруй танилцаж, уг хуулийн 17.3 дугаар зүйлийн 1, 2 дахь хэсэгт заасан нөхцөлийг тогтоосны дараа яллах дүгнэлт үйлдэж хэргийг шүүхэд шилжүүлэхийн өмнө хийгдэх процесс ажиллагааны явц, дарааллыг илүү тодорхой болгосон гэж үзэх үндэслэлтэй. Мөн уг нэмэлт өөрчлөлт нь ХЖХХША-г прокурор нь өмнөх хуулийн заалтаар зөвхөн эрүүгийн хариуцлагын төрөл, хэмжээний талаар тохиролцох гэсэн байсныг яллагдагч, өмгөөлөгчтэй ялын санкци болон түүнийг хэрэглэх болон хэрэглэхгүй байхтай холбогдсон сонголт хийх боломжийг нэмэгдүүлсэн нь яллагдагчид ашигтайгаар уян хатан сонголт хийх нөхцөлийг бүрдүүлснээрээ эрүүгийн процессын хөгжилд ахиц дэвшил авчирсан нь ач холбогдолтой юм.

Өмнө дурдсан хуулийн зохицуулалтуудаас үзэхэд сэжигтэн, яллагдагч, хохирогч харилцан зөвшөөрч хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлүүлэх тухай хүсэлтийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд гаргах бөгөөд яллагдагчид оногдуулах ялын төрөл, хэмжээний талаар прокурорын гаргасан саналыг яллагдагч хүлээн зөвшөөрөхгүй байж болно, өөрөөр хэлбэл энэ нь ял зөвшилцөнө гэсэн үг биш, харин хохирогч ялын талаар санал зөрвөл хэргийг ердийн журмаар шийдвэрлэхээр прокурор тогтоол гаргана гэж ойлгохоор байсан. Түүнчлэн хохирогч нь хэрэгт нэмэлт ажиллагаа хийлгэх хүсэлт гаргасан, эсхүл хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлүүлэхээс татгалзсан бол хэргийг ердийн журмаар шийдвэрлэхээр прокурор тогтоол гаргах төдийгүй, шүүх хэрэг хянан шийдвэрлэх явцад яллагдагч, хохирогч хэрэгт нэмэлт ажиллагаа хийлгэх хүсэлт гаргасан бол хэргийг ердийн журмаар шийдвэрлэхээр шүүхийн тогтоол, шүүгч захирамж гаргана гэх мэтээр

хохирогчийн хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалсан зохицуулалт эрүүгийн процессын өмнөх хуульд илүүтэй тусгагдсан байсан.

Хохирлоо нөхөн төлсөн болон төлөхөө илэрхийлсэн байх талаар Бүгд Найрамдах Франц улс¹⁶/цаашид БНФУ/-д хохирогчийн эрх ашгийг хамгаалсан зохицуулалттай байдаг. Тодруулбал, хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэж болохгүй тохиолдолд хохирогч, яллагдагч нар хоорондоо тохиролцоонд хүрч чадаагүй болон хохирогч хохирлоо нэхэмжлэх сонирхолтой гэсэн урьдчилсан нөхцлийг заасан.

Өнөөгийн нөхцөлд Эрүүгийн хууль, ЭХХШТХ-г хэрхэн ойлгож хэрэглэх талаар Улсын дээд шүүхээс тайлбар гаргаагүй байгаа тул шүүх, шүүгч бүр хуулийг ялгаатай ойлгон тайлбарлаж байна. Тухайлбал, хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнсэх асуудал бол зөвхөн шүүхийн эрх хэмжээний асуудал, хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх хэрэгт прокурор яллагдагчид хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнсэх санал тохиролцон хэргийг шүүхэд ирүүлж байгаа нь шүүхийн эрх хэмжээнд халдсан, Эрүүгийн хуулийг буруу хэрэглэсэн байна гэж шүүхээс үзээд хэргийг прокурорт буцаах тохиолдлууд гарч байна. Хорих ялын дээд хэмжээг таван жил хүртэл байхаар заасан буюу хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнсэж болох хуулийн заалттай байгаа бөгөөд прокурор хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнсэх талаар яллагдагчтай тохиролцохгүй бол хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд хэргээ хялбаршуулсан журмаар шийдүүлэхэд эрх зүйн байдал нь дордохоор байгаа. Прокурортой хорих ял эдлэх талаар тохиролцож шүүх хуралд орвол прокурортой тохиролцсон хорих ялыг шүүхээс шүүгдэгчид оногдуулна, ямар ч хүн хорих ял авахгүйн тулд өмгөөлөгч, эсхүл хууль зүйн туслалцаа авах нь зүй ёсны хэрэг. Хорих ял эдлэхээр прокурортой тохиролцсон байсан яллагдагч шүүх хуралд ороод өмгөөлөгчийн зөвлөсний дагуу “миний бие нь хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрч байгаа, гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн төлж хор уршгийг арилгасан тул миний гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, хувийн байдлыг харгалзан хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнсэж өгнө үү” гэвэл, эсхүл өмгөөлөгч нь ийм өмгөөллийн үг хэлвэл ЭХХШТХ-н 17.4 дүгээр зүйлийн 6 дахь хэсэгт зааснаар/прокурортой тохиролцсон ялаас санал зөрсөн/ хэрэг прокурорт буцах үндэслэл болох юм. Шүүхээс хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнсэх магадлалтай хөнгөн гэмт хэрэгт хорих ял эдлэхээр прокурортой тохиролцож, эрх зүйн байдлаа дордуулах хүн байхгүй учраас ЭХХШТХ-н 17 дугаар бүлэгт заасан ХЖХХША хэмээх бүлгийн хэрэгжилт ямар байх нь ойлгомжтой байна.

Энэ бүлэгт хөндөгдөж байгаа хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэгдэх хүсэлт гаргах зохицуулалтыг бусад улсын зохицуулалттай харьцуулан үзэхэд яллагдагчаас хүсэлт гаргах нь зохистой гэж харж байна. Харин хохирогчийн эрх ашгийг давхар хамгаалах нь зайлшгүй байдаг нь БНФУ-н зохицуулалтаас харагдаж байна.

¹⁶https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/fra/2006/code_of_criminal_procedure_en.html/France_Code_of_criminal_procedure_EN.pdf [Сүүлд үзсэн огноо: 2022.06.16].

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ. ХҮСЭЛТИЙГ ШИЙДВЭРЛЭХ НЬ

Энэ талаар ЭХХШТХ-н 17.2-т: “Хүсэлтийг шийдвэрлэх” гэсэн хэсэгт зохицуулдаг бөгөөд хуульчилсан байдлыг авч үзье.

17.2. Хүсэлтийг шийдвэрлэх

1. Прокурор, мөрдөгч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрч, хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх хүсэлт гаргасан яллагдагчид Эрүүгийн хуулийн 5.5 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг, 6.7 дугаар зүйлд заасныг үндэслэн ял оногдуулах, ялаас чөлөөлөх, ял оногдуулахгүй тэнсэж албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх тухай болон энэ бүлэгт заасан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх үндэслэл, журмыг танилцуулна.
2. Прокурор яллагдагчийн хүсэлтийг хүлээн авах, эсхүл татгалзах тухай тогтоол гаргана.
3. Прокурор хэргийг хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэх боломжтой гэж үзсэн бол мөрдөгч 14 хоногийн дотор мөрдөн байцаалт явуулна.

ЭХХШТХ-ийн 17.1.1 дэх заалтаас үзэхэд мөрдөн байцаалтын аль ч шатанд эрүүгийн хэрэг үүсгэн, яллагдагчаар татагдсан гэм буруутайгаа хүлээн зөвшөөрсний үндсэн дээр хүсэлтээ тухайн хэрэгт хяналт тавьж буй прокурорт гаргах боломжтой гэж ойлгогдож байгаа нь манай улсад прокурорын эрх хэмжээний талаар ямартай ч тусгаж өгсөн гэж харж байна. Тухайн хүсэлтийг прокурор ЭХХШТХ-н 17.2-т заасны дагуу хүлээн авах эсэхээ шийдвэрлэнэ. Тус хуулийн зохицуулалтаас уншихад хоёр үе шаттай процесс байна гэж харагдана. Тодруулбал, эхний шат нь яллагдагчаас гаргасан хүсэлтийг прокурор хүлээн авч мөрдөн байцаалт явуулах эсэхийг хянах бол дараагийн шат нь мөрдөн байцаалт дууссаны дараа яллах дүгнэлт үйлдэх зорилгоор хяналт тавих явдал юм. Энэ бүлэгт авч үзэх асуудал нь эхний шатанд хамаарна.

Прокурор гэдэг нь прокурорын хяналтыг хэрэгжүүлэх бүрэн эрх бүхий прокурорын байгууллагын албан тушаалтан, төрийн тусгай албан тушаалтан¹⁷ бөгөөд тухайн хэргийн талаар цагдаагийн албан хаагчаас ирсэн олон тооны нотлох баримт, холбогдох саналаас хамгийн оновчтой байдлаар шийдвэрлэх үндсэн үүрэгтэй байдаг.¹⁸ Прокурорын хяналт нь Монгол улсын Үндсэн хуульд¹⁹ зааснаар хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаах, ял эдлүүлэх ажиллагаанд хяналт тавих, шүүх хуралдаанд төрийн нэрийн өмнөөс оролцож, төрийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлдэг удирдлагын бие даасан хэлбэр юм. Прокурорын хяналтын бие даасан байдал нь хуулийн биелэлтэд хяналт тавих, хуулийн шаардлагыг биелүүлэх, илэрсэн эрх зүйн зөрчлийг арилгах зэрэг үйл ажиллагааны агуулга, хэлбэрээр тодорхойлогдоно.²⁰ Энэ талаар ЭХХШТХ-н 4 дүгээр зүйлийн 4.1-д прокурорын хяналтын хүрээг тодорхойлж өгөхдөө: “Прокурор хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах ажиллагаанд хяналт тавьж, шүүх хуралдаанд төрийн нэрийн өмнөөс улсын яллагдагчаар оролцоно” гэсэн. Хуулийн

¹⁷ С.Нарангэрэл, *Эрх зүйн эх толь бичиг*, УБ, 2007, 357 дах тал.

¹⁸ Yue Ma, *Prosecutorial discretion and plea bargaining in the United States, France, Germany, and Italy: A comparative perspective*, *International criminal justice review*, Volume 12, 2002, p 23.

¹⁹ Монгол Улсын Үндсэн хууль, 56.1 дэх хэсэг.

²⁰ Б.Амарбаясгалан нар, *Прокурорын хяналт*, УБ, 2009, 11 дэх тал.

зохицуулалтаас харахад прокурор нь гэмт хэргийн талаар гомдол гаргасан цагаас шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болтол тус хяналтаа хэрэгжүүлдэг

ХЖХХША-нд прокурорын эрх хэмжээ болон гэмт хэргийг түргэн шуурхай шийдвэрлэх гэсэн хоёр ашиг сонирхол хоорондоо зөрчилддөг.²¹ Тодруулбал, уг ажиллагаанд прокурор шийдвэрлэх үүрэгтэй оролцдог ба шүүхээр шийдвэрлүүлэх замаар хэрэгждэг боловч, шүүхийн ердийн журамтай харьцуулахад шууд хэрэгжих буюу тусгай процедурын дагуу түргэвчилсэн нөхцөлөөр хийгддэгтэй холбогдуулан прокурорыг хянах асуудал чухлаар яригддаг. Прокурорын эрх хэмжээ гэж авч үзсэн хэсэг нь “Prosecutorial discretion”-ний хүрээнд бөгөөд орчуулгын хүрээнд оновчтой гэж үзэн дээрх нэр томъёог сонголоо. Холбогдох нэр томъёог англи хэл дээрээс оновчтой байдлаар орчуулах зорилгоор хэд хэдэн хэллэгийн хүрээнд харьцуулж үзсэн ба “прокурорын үзэмж”, “прокурорын эрх хэмжээ” гэсэн нэр томъёоноос сонгосон болно.

Прокурорын хяналтын талаар “... Ял тохиролцох процессын эрх зүйн үндэслэл нь ял наймаалцах гагцхүү субъектив илэрхийлэл биш бөгөөд энэ нь тухайн хэрэг үйлдсэн этгээд өөрийн гэм буруугаа өөрийн хүсэл зоригийн дагуу хүлээн зөвшөөрч, хохирогчид учруулсан хохирлыг төлж барагдуулах нөхцөлийг бүрдүүлсний дараа тухайн этгээдийн өөрийн хариуцлагыг өөрөө хүлээх шаардлагын дагуу прокурор нь мэргэжлийн үүднээс тухайн процессыг чиглүүлж, удирдаж буй зүй ёсны үйл ажиллагаа юм...” гэж тодорхойлсон байдаг.²² Иймд прокурорын зүгээс гаргах шийдвэр нарийн төвөгтэй, ээдрээтэй байдгаас шалтгаалан тодорхой хэмжээний хяналтын бүрэн эрх олгодог. Харин судлаачдын үзэж буйгаар уг прокурорын хяналтыг зохист түвшинд хянах нь шударга ёсыг хэрэгжүүлэхэд нэн тустай талаар бүтээлүүддээ дурджээ.. ХЖХХША-нд прокурор шийдвэрлэх үүрэгтэй оролцдог ба шүүхээр шийдвэрлүүлэх замаар хэрэгждэг.

Прокурорын эрх хэмжээг хязгаарлан зохист хэмжээнд барих нь ХЖХХША зохистой, хуулийн дагуу явагдахад чухал нөлөөтэй байж болох юм. Мөн түүнчлэн “Яллагдагчид гэмт хэрэг үйлдсэн гэм бурууг нь хүлээн зөвшөөрүүлэхээр тулган шаардах, албадахыг хориглоно.” гэх заалт нь хуулийн 17.1 дүгээр зүйлийн “Яллагдагч хэргээ хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх тухай хүсэлт гаргах” гэсэн ерөнхий агуулгатайгаа нийцсэн. Угтаа бол ЭХХШТХ-ийн 1.9 дүгээр зүйлд заасан “Эрүү шүүлт, хүнлэг бус харьцаанаас ангид байх” гэсэн заалт, зарчимтай нарийн нягт уялдсан хэм хэмжээ юм. Гэтэл энэхүү 17.1.4 дэх заалтын гол агуулга нь яллагдагчийн өөрийн сайн дурын хүсэл эрмэлзэл, хүсэлт өргөдлөөс ангид албадлагаар уг процесс хэрэгжих боломжгүй гэсэн утгатай юм. Мөн хялбаршуулсан ажиллагааг явуулахад эрүүдэн шүүх, хэргийг тулган хүлээлгэх, хүч хэрэглэн дарамтлах зэрэг шалтаг боломжийг 17.1.4 дэх заалтаар хориглон хязгаарласан нь ач холбогдолтой.

ХЖХХША-ны үндсэн зорилго нь хөнгөн гэмт хэрэгт тодорхой үе шатыг алгасан цаг хугацаа, хүч хөдөлмөр хэмнэх явдал байдаг тул хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлүүлэхээр яллагдагчаас хүсэлт гаргасан тохиолдолд мөрдөн байцаалтыг прокуророос ямар нэгэн татгалзалгүйгээр явуулах нь зохистой байж болох юм.

²¹ Б.Амарбаясгалан нар, *Прокурорын хяналт*, УБ, 2009, 11 дэх тал.

²² Mathew Lippman, *Criminal procedure* (2 edition), Los angeles, 2014, p 545.

БНАУ-н эрүүгийн процесс хуулийн²³ 405.7 дахь заалтыг харахад мөрдөн байцаалтын явцад цуглуулсан нотлох баримтыг дүгнэн прокурор яллах дүгнэлт үйлдэхээр хуульчилснаас үзэхэд хялбаршуулсан журмаар мөрдөн байцаалт явуулахад хязгаарлалтгүй байна.

Харин Япон улсын тус хуулийн²⁴ дээрх агуулгын хүрээнд онцлог зохицуулалт нь прокурор мөрдөн байцаалтын явцад тогтоогдсон нотлох баримтыг хэргийн оролцогчид танилцуулж буйгаас үзэхэд мөн л мөрдөн байцаалтын шат прокурорын зүгээс хязгаарлалтгүйгээр явагддаг байна.

“Прокурорын сонгосон ялыг хүлээн зөвшөөрсөн эсэх” гэж байсныг “Прокурорын сонгосон ял, албадлагын арга хэмжээг хүлээн зөвшөөрөх эсэх” гэж өөрчилсөн нь албадлагын арга хэмжээ гэж нэмж тусгасан нь ач холбогдолтой. Учир нь Эрүүгийн хуулийн 7.2 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт зааснаар “шүүх энэ хуулийн 5.1 дүгээр зүйлд заасан ялын зорилгыг хангахад шаардлагатай гэж үзвэл гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд ял оногдуулахгүйгээр тэнсэж, эсхүл оногдуулсан ял дээр нэмж ...албадлагын арга хэмжээ хэрэглэж болно.” гэж зааснаас үзэхэд ялыг хөнгөрүүлэх, ялаас чөлөөлөхөд чиглэгдсэн нөлөөллийн арга хэмжээ болж байна. Гэхдээ шүүх дээр очсон хялбаршуулсан ажиллагааны хэргийг шүүх хуралдааны үед хянахдаа “прокурорын тохиролцсоны дагуу санал болгосон ял”, “эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөх, тэнсэх” гэсэн томъёоллоор нэмэлт өөрчлөлт орсон мөн хуулийн 17 дугаар бүлгийн үзэл баримтлалд бүрэн нийцэх байв.

Гэм буруутай эсэх, ял шийтгэл оногдуулах болон бусад шийтгэх тогтоолын талаар тохиролцоонд хүрсний дараа ял тохиролцсон гэж хүлээн зөвшөөрөх тухай хүсэлтийг прокурор шүүхэд гаргана; Насанд хүрээгүй хүний хувьд хуульд заасан үндэслэл байгаа бол ял тохиролцоонд шийтгэл хүмүүжлийн арга хэмжээнээс болзолтойгоор чөлөөлөх тухай хэлцлийг агуулна. Хохирлыг барагдуулах тохиролцоо хийгээгүй тохиолдолд прокурор нь хохирогчид учирсан хохирлоо барагдуулах, эсхүл түүний зарим хэсгийг иргэний болон бусад хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны журмаар нөхөн төлүүлэхээр санал болгохыг шүүхэд шилжүүлнэ. Ял тохиролцоо ажиллагааны явцад яллагдагч нь гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн боловч тохиролцоонд хүрээгүй бол улсын яллагч яллах дүгнэлт үйлдэж хуулийн үндэслэл, гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн гэсэн үндэслэл дээр тулгуурлан үндсэн шүүх хуралдааныг явуулах, ял оногдуулах, бусад шийтгэх тогтоол гаргахыг шүүхээс хүсдэг.

Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь мөрдөн байцаалт

Эрүүгийн хэргийг мөрдөн байцаах, хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь шударга ёс, хүний эрх, тэгш эрхийн зарчимтай салшгүй холбоотой байдаг. Эрүүгийн процессын эрх зүйн зорилго нь чиг үүрэг талаасаа гэмт хэргийг илрүүлэх, хянан шийдвэрлэхэд илүү чиглэгддэг бол зарчим, агуулгын хувьд хүний эрхийг хамгаалах, шударга ёс, хууль дээдлэх ёсыг сахиулах шаардлагаар нөхцөлдсөн байдаг. Гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх, хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг олж тогтоох, түүнд

²³ <https://euralius.eu/index.php/en/library/albanian-legislation?task=download.send&id=172&catid=11&m=0> [Сүүлд үзсэн огноо 2022.06.16].

²⁴ https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/2056/en/#ie_pt2ch4 [Сүүлд үзсэн огноо 2022.06.16].

хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэх, гэмт хэрэг гарсан шалтгаан нөхцөлийг арилгах талаар төрөөс явуулж байгаа үйл ажиллагаа нь гагцхүү хуулиар зохицуулагдсан эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хүрээнд явагддаг. “Эрүүгийн процессын үе шат” гэдэг нь харилцан уялдаатай, гэхдээ харьцангуй бие даасан шинжтэй, эрүүгийн процессын харилцааны шинж байдал, процесс ажиллагааны журам, хэлбэр, хэрэгжүүлэгч, оролцогчдын хүрээ, процесс ажиллагааны нийтлэг зорилтоос урган гарсан өвөрмөц зорилго бүхий, гаргаж байгаа шийдвэрийн үр дагавар зэрэг шалгуураар ялгаатай ЭХХШ ажиллагааны салшгүй нэгэн хэсэг юм.”²⁵

ХЖХХША-ны хүрээнд прокурор холбогдох хүсэлтийг хянахдаа ЭХХШТХ-н 17.3 дугаар зүйлийн 1-т заасан нөхцөл байдлыг харгалзан үзнэ. Үүнд:

- гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа сайн дураараа хүлээн зөвшөөрсөн эсэх;
- Эрүүгийн хуулийн 5.3 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг, 5.4 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг, 5.5 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг, 6.7 дугаар зүйлд заасан нөхцөл хангагдсан эсэх;
- гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлох баримтаар тогтоогдсон эсэх.²⁶

Мөрдөн шалгах ажиллагаа бол хэдийгээр шүүхийн өмнөх шатны процессыг өөртөө багтаадаг боловч эрүүгийн процессын хувь заяаг шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий чухал үе шат байдаг талаар судлаачид бүтээлдээ дурдсан байдаг. Мөрдөн шалгах ажиллагааг явуулахгүйгээр эрүүгийн хэргийг шүүх дээр шууд шийдвэрлэх ямар ч боломжгүй. Эрүүгийн процесс ажиллагаа чухамдаа мөрдөн шалгах ажиллагаагаар дамжин хэрэгжинэ.²⁷ Мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулсны үр дүнд цугларч, бэхжүүлсэн нотлох баримтууд нь эрүүгийн хэргийг шүүхэд хянан хэлэлцэхэд болон шийдвэр гаргахад чухал ач холбогдолтой. Өөрөөр хэлбэл эрүүгийн хэргийн нотлох ажиллагааг бүх талаас нь бүрэн бодитойгоор хэрэгжүүлж, гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай эсэхийг хуульд заасан нөхцөл, журмын дагуу шалган тогтооход чиглэгдэнэ.²⁸ ХЖХХША-ны үед ч мөн адил зохих хэмжээнд мөрдөн шалгах ажиллагаа явагдах шаардлагатай. Мөрдөгчийн саналыг үндэслэн прокурор эрүүгийн хэрэг үүсгэж тухайн этгээдийг яллагдагчаар татах тогтоол гаргана (ЭХХШТХ 30.17). Энэ үеэс мөрдөн байцаалтын ажиллагаа эхэлнэ (ЭХХШТХ 31.1). Мөрдөн байцаалтын үндсэн хугацаа 14 хоногоос (ЭХХШТХ 31.13.3) эхлэн 16 сар хүртэл хугацаагаар сунгагдах (ЭХХШТХ 31.13.4) боломжтой. Яллагдагч хүсэлт гаргаж, прокурор хүсэлтийг хүлээн авсан бол хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх бөгөөд энэ тохиолдолд мөрдөн байцаалтыг 14 хоногт багтаан явуулна (ЭХХШТХ 17.2.3). Яллагдагч хүсэлт гаргахдаа гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн байхыг шаардаж байгаа. Гэм буруугаа хүлээсэн ч мөрдөн байцаалт явуулж, тухайн этгээд гэмт хэрэг үйлдсэнийг нотлох ёстой (ЭХХШТХ 17.3.1.3).

Мөрдөн байцаалт нь шүүхийн болон бусад төрлийн процессоос ялгагдах онцлог шинжийг агуулж байдаг. Үүнд²⁹:

- Гэмт хэргийг түргэн илрүүлж, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтооход чиглэгдсэн,

²⁵ Ж.Бямбаа, Ж.Эрхэсхулан нар, *Эрүүгийн процессын эрх зүйн үндсэн асуудал*, УБ, 2018, 204 дэх тал.

²⁶ Мөн тэнд.

²⁷ Б.Амарбаясгалан, М.Мөнхбат нар, *Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа*, УБ, 2018, 11 дэх тал.

²⁸ Д.Баярсайхан, *Эрүүгийн процессын эрх зүй*, УБ, 2020, 168 дахь тал.

²⁹ Мөн тэнд.

- Эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий баримт мэдээллийг нотлох баримтын шаардлага хангах эсэхийг шалган тогтоох, нотлох баримтыг цуглуулж бэхжүүлэх, шалгаж үнэлэхэд чиглэгдсэн,
- Шүүхээс эрүүгийн хэргийг хянан хэлэлцэх, таслан шийдвэрлэхэд нотолгооны үндсэн нөхцлийг урьдчилан хангаж өгөх(Хавтаст хэрэг),
- Гэмт хэрэг гарсан талаарх мэдээллийг хүлээн авахаас эхлээд хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт зэрэг тодорхой үе шаттайгаар хуульд заасан журмын дагуу хэрэгждэг,
- Зөвхөн мөрдөгч, прокурорын бүрэн эрх, чиг үүргийн дагуу хэрэгждэг,
- Мөрдөн шалгах ажиллагаанд хуулийг хэрхэн зөв хэрэглэж байгаад прокурор хяналт тавина,
- Мөрдөн шалгах ажиллагааг үзлэг, нэгжлэг, шинжилгээ, мэдүүлэг авах, хамтран ажиллах, нууц ажиллагаа, дүрс дууны бичлэг, баримт мэдээлэл гаргуулах, шалгах зэрэг хуулиар зөвшөөрөгдсөн арга, хэлбэрээр явуулдаг,
- Хуульд заасан тодорхой хугацааны дагуу хэрэгждэг гэх мэт

Мөрдөн байцаалтын шат нь ХЖХХША-ны зорилготой уялдуулан тодорхой үе шаттайгаар хэрэгжүүлдэг бөгөөд цаг хугацааны хувьд нэг талаас чухал ач холбогдолтой. Хугацаа журмын хялбаршуулсан байдлыг хэрхэн хуульчилсныг судалж үзэхэд өөр өөр нөхцөлөөр хугацааг заасан боловч богиносгосон боломжит цаг, хоногоор тооцогдохоор хуульчлагдсан.

ЭХХШТХ-н 17 дугаар бүлгийн 17.1-17.6 дугаар зүйлд заасан тусгай журмын агуулгыг судалж үзэхэд уг процессын нөхцөл, дэс дарааллыг нэлээд тодорхой хуульчилсныг харж болно. Хэргээ хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх тухай хүсэлт гэдэг нь яллагдагч энэхүү ажиллагааг явуулах тухай өөрийн сайн дурын үндсэн дээр ямар нэгэн албадлага, шахалтгүйгээр албан ёсоор гаргасан өргөдөл байдаг. ЭХХШТХ-н 17.2 дугаар зүйлд заасан хүсэлтийг гаргах урьдчилсан нөхцөл нь хохирлоо төлсөн баримт, нөхөн төлөхөө илэрхийлж хохирогчтой эвлэрсэн тухай баталгааг хавсаргах явдал бөгөөд нэгэнт прокурорын хүсэлтийг хүлээн авах тухай тогтоол гарсан үед прокурорын санал болгож буй гэмт хэргийн зүйлчлэл болон эрүүгийн хариуцлагын талаарх саналыг хүлээн зөвшөөрсөн байх нөхцөл нь юуны өмнө хэрэг шүүхэд шилжихээс өмнө шийдвэрлэгдэх ёстой. Хэрэв дээр дурдсаны дагуу прокурорын саналыг зөвшөөрч гарын үсэг зурвал уг хуулийн 17.3 дугаар зүйлийн 3-д заасны дагуу прокурор яллах дүгнэлт үйлдэн шүүхэд хэргийг даруй шилжүүлнэ. Энэ зохицуулалт нь “даруй” гэж заасан нь хэмжигдэхүүний тодорхойгүй байдлыг үүсгэх буюу А прокурорын хувьд нэг хоног байдаг бол Б прокурорын хувьд 10 хоног байж болох юм. Үүнтэй холбоотой хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх тухай хүсэлт гаргаснаас хойш хэдий хугацаанд шийдвэрлэж байгаа байдлыг авч үзье.

Хүснэгт 2³⁰.

№	Тоо	Хувь
---	-----	------

³⁰ Б.Бат-Орших, Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын үндсэн асуудал, УБ, 2021, 235 дах тал.

1	Тухай өдөрт нь шийдсэн	5	4.4
2	1-14 хоногийн хугацаанд	106	93.0
3	15-30 хоногийн хугацаанд	2	1.8
4	31-ээс дээш хоног	1	0.9
Нийт		114	100.0

Хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэх хугацааны хувьд мөрдөгч 14 хоног, прокурор даруй, шүүх 7 хоногийн дотор шийдвэрлэхээр хуульчилсан. Ийнхүү цаг хугацааны шалгуурыг тодорхой тусгаж өгснөөр ердийн журамтай харьцуулахад хэргийг түргэн шуурхай шийдвэрлэх, шат дамжлага чирэгдлийг багасгахад чухал нөлөөтэй.³¹ Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид 182 гэмт хэргээс 9 гэмт хэргийн хүндрүүлэх шинж бүрэлдэхүүн нь 8-аас дээш жилийн хорих ялтай байгаа. Мөн хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэх боломжтой 182 гэмт хэргээс 124 гэмт хэргийн хүндрүүлэх бүрэлдэхүүн нь хорих ялтай байгаа учир энэхүү 124 гэмт хэргийн хорихоос өөр төрлийн ялаар шийтгэх заалттай хэсгүүдэд заасан хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх боломжгүй болж байгаа юм. Тухайлбал, өмнөх бүлэгт жишээ болгон авсан Эрүүгийн хуулийн 11.4 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт хорихоос өөр төрлийн ялаар шийтгэх зохицуулалттай байгаа бол тус зүйлийн 2 дахь хэсэгт хорих ялаар шийтгэх заалттай байгаа болно.

Судлаач А.Жеймсийн үзэж байгаагаар “Ял тохиролцох процесс нь эрүүгийн процессыг тасралтгүй явуулах, хугацаа хэмнэх, шүүхийн ачаалал, зардлыг багасгах, хэргийг шуурхай шийдвэрлэх боломжийг нэмэгдүүлэх зэрэг олон талын ач холбогдолтой. Энэ нь процесст оролцогчдын эрхийг хангах, прокурор, шүүхийн чиг үүргийн уялдааг сайжруулахад ач тустай бөгөөд олон жилийн амьдрал, практикаар энэ зохицуулалт зөв болох нь батлагдсан тул үгүйсгэх боломжгүй”³² гэж бичжээ. Орчин үеийн эрдэмтэн судлаачдын дунд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хоёр дахь шинэ үзэл баримтлалын “сэргээн босгох шүүн таслах ажиллагаа/Restorative justice/ гэж албан ёсоор нэрлэж байна. Сэргээн босгох шүүн таслах ажиллагааны хамгийн чухал ач холбогдол нь гэмт хэрэгт ял шийтгэл талаас нь бус харин талуудыг эвлэрүүлэх, хохирлыг арилгах байдлаар хангахад оршино. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа бүхэлдээ сэргээн босгох боломжгүй учраас мөрдөн шалгах болон сэргээн тогтоох хоёр тогтолцоо зэрэгцэн орших ёстой.³³ Харин манай эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа мөрдөн шалгах ажиллагаанд үндэслэдэг бөгөөд “хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа” нь сэргээн тогтоох хэв маягийг агуулсан байхыг үгүйсгэхгүй юм. Эрүүгийн хэргийг илрүүлэн мөрдөж гэмт этгээдийг олж тогтоон гэм бурууг нотлох хангалттай баримтыг цуглуулах, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд нэг бүрд зохих ялыг шударгаар оногдуулах, энэ үйл ажиллагаанд гэм

³¹ Б.Бат-Орших, *Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын үндсэн асуудал*, УБ, 2021, 181 дэх тал.

³² Мөн тэнд., 50 дах тал.

³³ Ч.Нямсүрэн, *Гэмт хэргийн виктимологи*, УБ, 2005, 388 дах тал.

буруугүй хэнийг ч хэлмэгдүүлэхгүй байх нь аливаа улсын эрүүгийн процессын зорилго бөгөөд энэ нь хүн хүч, хөрөнгө зардал, оюун ухаан, цаг хугацаа шаардсан ажиллагаа юм.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилт, зарчмыг алдагдуулахгүйгээр хэмнэлт гаргах боломж бий эсэх нь хууль тогтоох, хэрэглэх, хамгаалах болон судлаачид, эрдэмтдийн анхаарлыг татсаар ирсэн. Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны оролцогчдын ур чадварыг дээшлүүлэх, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хугацааг шахах, хязгаарлах зэрэг аргууд нь шууд нөлөөтэй боловч хүссэн үр дүнд хүргэхгүй байсаар байна.

Ямар ч улсын эрүүгийн процесс нь гэмт этгээдийг олж тогтоон баривчлах, нотлох баримт цуглуулах, гэм буруутай эсэхийг шүүхээр хэлэлцэх шүүхийн шийдвэрт гомдол гаргах ажиллагаанаас бүрддэг бөгөөд сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийн эдлэх эрхийг шат бүрд тогтоож Үндсэн хууль болон эрүүгийн хууль, эрүүгийн процессын хуулиудаар цаашилбал олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээ, гэрээ, конвенцоор хамгаалагдсан байдаг. Хэргийн холбогдогч буюу сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч өөрийн гэм буруугийн асуудлаар маргаж буй тохиолдолд хууль тогтоомжоор баталгаажсан дээрх ажиллагаануудыг бүрэн гүйцэт явуулах нь гарцаагүй бөгөөд харин шүүгдэгч гэм буруугаа хүлээж хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд эдлэх зарим эрхээсээ татгалзсанаар нотлох ажиллагаа хөнгөрөн шүүхийн хэлэлцүүлгийг товч явуулж болохоос гадна гомдол хэлэлцэх ч шаардлагагүй болдог ажээ.³⁴ Энэ нь ял наймаалцах гэсэн ойлголтыг бий болгож нийтийн эрх зүйт орнууд эрүүгийн процесстоо 19 дүгээр зууны хоёрдугаар хагасаас хэрэглэж эхэлснээс хойш ял тохирсноос гардаг олон талын хэмнэлт, талуудад ашигтай байдлаасаа ихэд тархаж одоо доорх улс орнуудын шүүн таслах ажиллагааны нэгэн чухал стандарт болжээ. АНУ, Англи, Австралийн хуульчид, эрдэмтэн судлаачдын дунд ял тохирох нь ихээхэн шүүмжлэл дагуулдаг боловч хэрэв хоригловол эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны ачаалал даруй арав дахин нэмэгдэж хямралд орно гэсэн судалгаа гарсан байдаг. Тиймээс энэ институтийг хасах, болих тухай биш харин эрх зүйн орчинг сайжруулж шүүхийн хяналтыг боловсронгуй болгох асуудал ихээр яригддаг.³⁵

Энэ бүлгийн хүрээнд авч үзсэн хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэгдэж байгаа хэргийн мөрдөн байцаалтыг түргэвчилсэн байдлаар явуулахад прокуророос зөвшөөрөл өгөх нь шаардлагагүй байж болох юм. БНАУ болон Япон улсын хувьд яллагдагчаас хүсэлт гаргасан тохиолдолд мөрдөн байцаалт хэн нэгэн албан тушаалтнаас зөвшөөрөл авалгүйгээр хэрэгжих боломжтой байдлаар хуульчилсан байдаг.

³⁴ Albert W. Alchuler, *Plea bargaining and its history*, 13 *Law&Soc'y rev.*, p. 211.

³⁵ Б.Бат-Орших, *Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын үндсэн асуудал*, УБ, 2021, 108 дах тал.

ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ. ПРОКУРОРЫН ХЯНАЛТ

Энэ талаар ЭХХШТХ-н 17.3-т: “Прокурорын хяналт” гэсэн хэсэгт зохицуулдаг бөгөөд хуульчилсан байдлыг авч үзье.

17.3. Прокурорын хяналт

1. Прокурор хялбаршуулсан журмаар мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулсан хэргийн материалтай даруй танилцаж, дараахь нөхцөл байдал тогтоогдсон эсэхийг хянана:
 - 1.1. гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа сайн дураараа хүлээн зөвшөөрсөн эсэх;
 - 1.2. Эрүүгийн хүүлийн 5.3 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг, 5.4 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг, 5.5 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг, 6.7 дугаар зүйлд заасан нөхцөл хангагдсан эсэх;
 - 1.3. гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлох баримтаар тогтоогдсон эсэх.
2. Яллагдагч нэмэлт мөрдөн шалгах ажиллагаа хийлгэх хүсэлт гаргасан, эсхүл хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх хүсэлтээсээ татгалзсан, хэргийн зүйлчлэл, хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагын талаар санал зөрсөн, эсхүл энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан нөхцөл байдал тогтоогдоогүй бол хэргийг ердийн журмаар шийдвэрлэхээр прокурор тогтоол гаргана.
3. Прокурор хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх үндэслэлтэй гэж үзвэл хэргийн зүйлчлэл, түүнд оногдуулах ялын төрөл, хэмжээ, эсхүл ялаас чөлөөлөх, эсхүл ял оногдуулахгүй тэнсэж албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх тухай саналыг яллагдагч, түүний өмгөөлөгчид танилцуулж, яллагдагч зөвшөөрвөл гарын үсэг зуруулж, яллах дүгнэлт үйлдэн хэргийг шүүхэд даруй шилжүүлнэ.
4. Энэ зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасан ажиллагааг явуулахад энэ хуулийн Гучин гуравдугаар бүлэгт заасан журмыг баримтлахгүй.

Манай улс 2015 онд батлагдсан ЭХХШТХ-н Арвандолдугаар бүлгийн хүрээнд зохицуулсан бөгөөд прокурорын эрх хэмжээ, түүнд тавигдах тусгайлсан хяналтын талаар авч үзье. Өмнөх бүлэгт дурдсанчлан прокурорын хяналт нь хоёр үе шаттай байна. Тодруулбал, эхний шат нь яллагдагчаас гаргасан хүсэлтийг прокурор хүлээн авч мөрдөн байцаалт явуулах эсэхийг хянах бол дараагийн шат нь мөрдөн байцаалт дууссаны дараа яллах дүгнэлт үйлдэх зорилгоор хяналт тавих явдал юм. Энэ бүлэгт авч үзэх асуудал нь хоёр дахь шатанд хамаарна.

ХЖХХША-ны хүрээнд тавих прокурорын хяналтын хоёр дахь үе шат нь мөрдөн байцаалт дууссан эрүүгийн хэргийг хянаж үндэслэлтэй гэж үзсэн тохиолдолд яллах дүгнэлт үйлдэхээр ЭХХШТХ-н 17 дугаар зүйлийн 17.3 дах хэсэгт дараах байдлаар хуульчилсан байдаг.

Прокурор мөрдөн байцаалтын үед цугларсан нотлох баримтын хүрээнд хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх нь үндэслэлтэй гэж үзвэл тухайн ажиллагааны шүүхийн өмнөх шатны гол процесс явагдах эрх зүйн үндэслэл юм. Ийнхүү прокурорын үүсгэл санаачилга дор хэрэгжих болсноороо шинэлэг, ач холбогдолтой юм. Яллагдагчид прокурорын зүгээс гаргах санал нь дараах нөхцөл хангагдсан эсэхийг авч үзнэ. Үүнд:

1. Гэмт хэргийн зүйлчлэл
2. Эрүүгийн хариуцлагын төрөл

3. Эрүүгийн хариуцлагын хэмжээ гэсэн гурван нөхцөлөөр хуульчлагджээ.

“Шүүх хялбаршуулсан журмаар хэргийг хянан шийдвэрлэх үндэслэл тогтоогдвол шүүгдэгчийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож, Эрүүгийн хуулийн 6.7 дугаар зүйлд заасныг баримтлан прокурорын саналын хүрээнд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх тухай шийдвэр гаргана” гэсэн заалт байсныг “Шүүх хялбаршуулсан журмаар хэргийг хянан шийдвэрлэх үндэслэл тогтоогдвол шүүгдэгчийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож, Эрүүгийн хуулийн 5.3 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг, 5.4 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг, 5.5 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг, 6.7 дугаар зүйлд заасныг баримтлан прокурорын саналын хүрээнд шүүгдэгчийн эрх зүйн байдлыг дордуулахгүйгээр эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх тухай шийдвэр гаргана” гэж өөрчлөлт оруулсан байна. Дээрх өөрчлөлт нь юуны өмнө “шүүгдэгчийн эрх зүйн байдлыг дордуулахгүйгээр” гэсэн заалт шинээр нэмж тусгагдсан нь хүлээн зөвшөөрөгдөхүйц, дэмжүүштэй санаа юм. Хялбаршуулсан журмын дагуу хийгдэх шүүхийн процесс ажиллагаа нь аль болох түргэн шуурхай бөгөөд нэгэнт ял тохирсон яллагдагчид ашигтайгаар шийдвэрлэгдэх учиртай. Тухайн хуулийн өмнөх заалт хэрэгжиж байх үед прокурорын санал болгосон ялын хэмжээг шүүх улам хүндрүүлэх, шүүхийн өмнө ял тохиролцоноос өөрөөр хүндрүүлсэн ялын санкцийг сонгон оноож хэрэглэх явдал байсныг энэ удаагийн хуулийн өөрчлөлтөөр хязгаарлах болжээ. Өөрөөр хэлбэл хууль хэрэглээний хувьд прокурорын санал ихэнхдээ хэрэгжих боломжтой болно гэсэн үг юм. Гэхдээ дээрх өөрчлөлтийг судлаач Б.Бат-Орших нарийвчлан шинжин судалж үзвэл ... “эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх тухай шийдвэр гаргана” гэсэн нь энэ хуулийн 17 дугаар бүлгийн нэмэлт өөрчлөлтийн хуулийн 17.2 дугаар зүйлийн 1, 17.3 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсгүүдэд заасан “ялаас чөлөөлөх, ял оногдуулахгүй тэнсэж албадлагын арга хэмжээ авах” тухай заалтын агуулгатай уялдахгүй, зөрчилдсөн.. Зүй нь дээрх заалтыг “Ял оноох, ялаас чөлөөлөх, ял оногдуулахгүй тэнсэж албадлагын арга хэмжээ авах эсэх талаар шийдвэр гаргана.” гэж өөрчилсөн бол эрх зүйн бүтцийн хувьд ямар ч хийдэлгүй, оновчтой томъёолол болох байв. Түүнчлэн Эрүүгийн хуулийн 5.3 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан торгох, нийтэд тустай ажил хийлгэх, зорчих эрхийг хязгаарлах зэрэг ялыг хөнгөрүүлэх нөхцөлөөр хэрэглэх боломжтой болгосон нь байж болохуйц нөхцөл юм.

Дээрх зохицуулалт нь ХЖХХША-ны прокурорын шийдвэр голлох үүрэгтэйг харуулж байх бөгөөд прокурорын татгалзал энэ шатанд байх нь зохистой гэж харж байна. Хохирогчийн өмгөөлөгчөөс “хэргийн холбогдогч нь хэргийг хялбаршуулсан журмаар шалгуулахгүй гэхэд прокурор хүчээр хялбаршуулж шийдвэрлэсэн” гэх тохиолдлыг шинжлэн үзье³⁶.

Тохиолдол.

Шүүгдэгчид холбогдох ЭХ-н 17 дугаар зүйлийн 17.4.1 дэх хэсэгт зааснаар эрүүгийн хэрэг үүсгэх яллагдагчаар татсан хэрэгт 2018 оны 04 дүгээр сарын 06-ны өдөр яллагдагч хэргээ хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх хүсэлт гаргасныг прокурор хүлээн авч шийдвэрлэн хэрэгт 350 цагийн нийтэд тустай ажил хийлгэх ял оногдуулахаар яллах дүгнэлт үйлдэн шүүхэд шилжүүлсэн. Анхан шатны шүүх хэргийг шүүх хуралдаанаар хэлэлцэн ЭХХШТХ-н 17 дугаар зүйлийн 17.4.1 дэх заалтад заасан нөхцөл байдал хангагдаагүй, хохирлын хэмжээ бүрэн тогтоогдоогүй тул шинжээч томилж дүгнэлт

³⁶ <https://shuukh.mn/cases/2/1> [Сүүлд үзсэн огноо:2022.07.02]

гаргуулах, шүүгдэгчийн үйлдэлд хүндрүүлэх шинж байгаа эсэхийг шалгаж тогтоох шаардлагатай гэж үзэж хэргийг прокурорт буцаажээ. Прокурор ЭХХШТХ-г шүүх буруу хэрэглэсэн гэсэн үндэслэлээр эсэргүүцэл бичсэн ба давж заалдах шатны шүүхээс ЭХХШТХ-н 34 дүгээр зүйлийн 34.14.1 дэх хэсэгт “Анхан шатны журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь тухайн шүүгдэгчийн хувьд прокуророос шүүхэд шилжүүлсэн эрүүгийн хэргийн хүрээнд явагдана” гэж заасан зохицуулалтын хүрээнд анхан шатны шүүх хавтаст хэрэгт авагдсан нотлох баримтын хүрээнд хууль зүйн дүгнэлт хийж хэргийг эцэслэн шийдвэрлэх нь зүйтэй. Шүүгдэгч болон хохирогчийн төлөөлөгч нар хялбаршуулсан журмаар хэргээ хянан шийдвэрлүүлэх хүсэлт гаргасныг прокурор хянаж үзээд тогтоол гаргаж, яллах дүгнэлтээ танилцуулсан. Шүүгдэгч нь хохирогчтой тооцоо нийлж хохирлын хэмжээг тохиролцон уг төлбөрийг төлж барагдуулах тухай баримт үйлдсэн. Шүүгдэгч нь хэргийн үйл баримт, хэргийн зүйлчлэл, гэмт хэргийн улмаас учруулсан хор уршгийг хүлээн зөвшөөрч, хэргээ хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлүүлэх хүсэлт гаргасан байх шаардлагыг хангасан тохиолдолд ЭХХШТХ-н 17 дугаар бүлэгт заасан процесс ажиллагааг хийж, Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 6.7 дугаар зүйлийг хүлээн авах нь зүйтэй гэж үзсэн.

Шүүхээр шийдвэрлэгдсэн хэргүүдийг судалж үзэхэд прокурор дараах үндэслэлээр эсэргүүцэл бичжээ.³⁷ Үүнд:

- Хууль буруу хэрэглэсэн,
- Шүүхийн тогтоол хэргийн бодит байдалтай нийцээгүй,
- Шүүх хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнсэхдээ албадлагын арга хэмжээ хэрэглэлгүй хууль буруу хэрэглэсэн,
- Шүүгчийн захирамж үндэслэлгүй гэж үзсэн байна.

Прокурорын татгалзлын хүрээ хязгаар нь "зохист байдлын зарчим" болон "хууль ёсны зарчим"-ын аль нэгийг баримталдаг. "Зохистой байдлын зарчим"-ыг баримталдаг улс орнуудад прокурорууд эрүүгийн хариуцлага ногдуулах шийдвэр гаргахдаа бие даасан байдлыг өндөр түвшинд баримталдаг. "Хууль ёсны зарчим"-ыг баримталдаг улс орнуудад эсрэгээрээ, яллагдагчийн гэм бурууг нотлох хангалттай нотлох баримт байгаа тохиолдолд прокурор яллах эрхтэй. Энэ чиг хандлага нь Герман, Итали улсуудад ял наймаалцах ойлголтоор илрэн гарч ирсэн.³⁸

ХБНГУ-н Эрүүгийн процессын хуулийн³⁹ 152 (II) хэсэгт заасны дагуу прокурорууд "хангалттай бодит үндэслэл байгаа тохиолдолд яллах боломжтой бүх гэмт хэргийн эсрэг арга хэмжээ авах" ёстой гэж заасан. Яллах тогтоол нь яллагдагчийн гэмт хэрэг, тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах шийтгэлийг агуулсан прокурорын боловсруулсан баримт бичиг юм. Ял шийтгэлд торгууль, нэг жил хүртэл хугацаагаар хорих ял, жолоо барих эрхийг хасах, гэмт хэргээс олж авсан ашгийг хураах зэрэг багтана. Уг тогтоолыг хуулийн хүрээнд хүчин төгөлдөр болгохын тулд прокурор шүүгчээс зөвшөөрөл авах ёстой байдаг. Шүүхээс зөвшөөрөл авсны дараа прокурор яллагдагчид тогтоолыг илгээдэг бөгөөд яллагдагч 14 хоногийн дотор уг тогтоолыг хүлээж авах эсэх, шүүхээр хэлэлцүүлэх хүсэлт гаргах эсэхээ

³⁷ Б.Бат-Орших, “Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын үндсэн асуудал” УБ., 2021., 183 дах талд

³⁸ Yue Ma, *Prosecutorial discretion and plea bargaining in the United States, France, Germany, and Italy: A comparative perspective*, International criminal justice review, Volumer 12, 2002, p 44.

³⁹ https://legislationline.org/sites/default/files/documents/6d/Germany_CPC_1950_am_2014_en.pdf [Сүүлд үзсэн огноо:2022.07.02]

шийдэх эрхтэй. Тухайн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд ердийн журмаар хэргээ хянан шийдвэрлүүлснээс хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлүүлэх нь оноогдох ялын хувьд арай хөнгөн байдаг бөгөөд ихэнх тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага нь мөнгөн торгууль байдаг.⁴⁰

⁴⁰ Yue Ma, *Prosecutorial discretion and plea bargaining in the United States, France, Germany, and Italy: A comparative perspective*, *International criminal justice review*, Volume 12, 2002, p 42.

ДӨРӨВДҮГЭЭР БҮЛЭГ. ШҮҮХ ХЯЛБАРШУУЛСАН ЖУРМААР ХЭРЭГ ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ ЖУРАМ

Энэ талаар ЭХХШтХ-н 17.4-т: “Шүүх хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх журам” гэсэн хэсэгт зохицуулдаг бөгөөд хуульчилсан байдлыг авч үзье.

17.4. Шүүх хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх журам

1. Шүүх хялбаршуулсан журмаар хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа явуулахад энэ хуульд заасан ердийн журмаас гадна энэ бүлэгт заасан тусгай журмыг баримтална.
2. Шүүх тухайн хэргийг шууд хянан шийдвэрлэх боломжтой гэж үзвэл хүлээн авсан даруй, эсхүл 7 хоногийн дотор ял оногдуулах шүүх хуралдаан зарлан явуулж болно.
3. Шүүх хуралдаанд прокурор, шүүгдэгч, түүний өмгөөлөгч, эсхүл хууль ёсны төлөөлөгч оролцоно. Хохирогч, түүний хууль ёсны төлөөлөгч, өмгөөлөгч оролцох хүсэлт гаргасан бол оролцуулна.
4. Шүүх хуралдаанаар дараахь нөхцөл байдлыг хянана:
 - 4.1. шүүгдэгч гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлох баримтаар нотлогдсон эсэх;
 - 4.2. гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа сайн дураараа хүлээн зөвшөөрсөн эсэх;
 - 4.3. прокурорын сонгосон ял, албадлагын арга хэмжээг хүлээн зөвшөөрсөн эсэх;
 - 4.5. гэмт хэргийн үлмаас учруулсан хохирол, хор үршгийг нөхөн төлсөн, нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн эсэх;
 - 4.6. гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсний үлмаас үүсэх хууль зүйн үр дагаврыг ойлгосон эсэх;
5. Шүүх хялбаршуулсан журмаар хэргийг хянан шийдвэрлэх үндэслэл тогтоогдвол шүүгдээгчийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож, Эрүүгийн хуулийн 5.3 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг, 5.4 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг, 5.5 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг, 6.7 дугаар зүйлд заасныг баримтлан прокурорын саналын хүрээнд шүүгдэгчийн эрх зүйн байдлыг дордуулахгүйгээр эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх тухай шийдвэр гаргана.
6. Шүүгдэгч хүсэлтээсээ татгалзсан, эсхүл энэ зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан нөхцөл байдлын аль нэг нь хангагдаагүй гэж үзэх үндэслэл байвал шүүх хэргийг прокурорт буцаах шийдвэр гаргана.

Шүүх хэргийг шийдвэрлэхдээ талуудыг ижил тэгш эрхтэйгээр оролцуулж өмгөөлүүлэх бололцоогоор хангах ёстой бөгөөд шударга шүүхээр шүүлгэх эрх нь хувь хүнийг шударга бусаар яллахаас төрөөс хамгаалсан үндсэн эрх байдаг. Төр өөрийн иргэн, гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн байхаас үл хамааран бүх хүний эрхийг хууль, шүүхийн өмнө тэгш хангах, гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг шүүх үүрэгтэй байдаг. Хүний эрхийн хороо “шударгаар шүүлгэх” гэдэг нь “талуудын адил тэгш байх, шүүн таслах ажиллагааг мэтгэлцэх зарчмын үндсэн дээр явуулах зэрэг нөхцөлийг хангасан байх явдал” гэж тайлбарлажээ. Шударга шүүхээр шүүлгэх эрх нь эрүүгийн хэрэг, эрх зүйн маргаан эхэлсэн үеэс шүүхээр хэргийг бүх шатны шүүхээр эцэслэн шийдвэрлэж дуусах хүртэлх үеийг хамаарна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 14 дэх хэсэгт Монгол Улсын иргэн Монгол Улсын хууль, олон улсын гэрээнд заасан эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсэн гэж үзвэл уул эрхээ хамгаалуулахаар шүүхэд гомдол гаргах, бусдын хууль бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх, өөрийн болон гэр бүлийн гишүүд, эцэг эх, үр хүүхдийнхээ эсрэг

мэдүүлэг өгөхгүй байх, өөрийгөө өмгөөлөх, хууль зүйн туслалцаа авах, нотлох баримтыг шалгуулах, шударга шүүхээр шүүлгэх, шүүх ажиллагаанд биеэр оролцох, шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах, уучлал хүсэх эрхтэй. Өөрөө өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхийг шаардах, мэдүүлэг гаргуулахаар шахалт үзүүлэх, хүч хэрэглэхийг хориглоно гэж заажээ. Олон улсын хүний эрхийн гэрээ болон үндэсний хууль тогтоомжид шүүх хурлын явцад эрх тэгш байх баталгааг олон талаар хангасан байдаг. Үүнд хуулиар ялгаварлан гадуурхахыг хориглох болон шүүхэд тэгш эрхтэйгээр хандах эрхүүд багтана.

Шүүхийн процессын хялбаршуулсан журам гэдэг бол шүүхийн ердийн журмыг хөнгөвчлөн, гэм буруугийн болон хэргийн нотолгооны талаар хэлэлцүүлэг хийхгүйгээр шуурхай шийдвэрлэх ажиллагааг хэлнэ.⁴¹ ЭХХШТХ-ийн 17.4.1. “Шүүх хялбаршуулсан журмаар хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа явуулахад энэ хуульд заасан тусгай журмыг баримтална.” Хуулийн энэ заалтаас үзэхэд хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэхээр заасан хэргийг тусгай журмаас гадна ердийн журмаар шийдэх эрх шүүхэд олгогдсон нь харагдаж байна. Гэтэл энэ процессыг бүхэлд нь зохицуулсан ЭХХШТХ-ийн 4 дүгээр хэсэг нь “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тусгай журам” гэсэн нэртэй. Дээрх хуулийн 17.3 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан зохицуулалтаас гадна хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэх боломжтой хэргийн тухайд шүүх үзэмжээрээ ердийн журмыг зарим үед хэрэглэх боломжтой болгож байна. Хуульч, докторант О.Алтангэрэл бичихдээ: “Практикт энэ хуулийн 17 дугаар бүлэгт заасны дагуу прокуророос шилжүүлсэн хэргийг шүүх тусгай журмаар шийдвэрлэхгүй, ЭХХШТХ-ийн 17.4 дүгээр зүйлийн 1-д заасныг үндэслэн ердийн журмаар шийдсэн тохиолдолд цөөнгүй байна.” гэж тэмдэглэжээ.⁴² Түүнчлэн ердийн журмаар шийдвэрлэх гэдэг нь ЭХХШТХ-ийн 17 дугаар бүлэгт зааснаас бусад нөхцөл, журмын дагуу нийтлэг зохицуулалттайгаар хийгдэх ажиллагаа юм.

“Шүүх тухайн хэргийг шууд шийдвэрлэх боломжтой гэж үзвэл хүлээн авсан даруй, эсхүл 7 хоногийн дотор ял оногдуулах шүүх хуралдаан зарлан явуулж болно.” гэж заасан нь хялбаршуулсан журмаар хэргийг шийдвэрлэх урьдчилсан нөхцөл бүрэн хангагдаж, прокуророос шүүхэд шийдвэрлүүлэхээр шилжүүлсэн хэргийн хувьд хамаарагдах бөгөөд эрх зүйн үр дагавар бол эрүүгийн хариуцлагыг хүлээлгэх эсэх болон түүнээс чөлөөлөх, цагаатгах тухайд хэрэглэгдэх ёстой байсан. Тодруулбал, хялбаршуулсан журам ердийн журмаас ялгаатай байдал нь Эрүүгийн хуульд заасан ял хөнгөрүүлэх, ялаас чөлөөлөх талаар шийдвэрийг прокурорын гаргасан саналын дагуу шүүх шийдвэрлэдэг талаар ЭХХШТХ-н 17 дугаар зүйлийн 17.4-т зохицуулсан байдаг. Гэтэл шууд ял оногдуулах зорилго бүхий асуудлыг шийдвэрлэх агуулгаар хуульчлагджээ. Уг хуулийн 17.5 дугаар зүйлийн 9-д “Шүүхийн тогтоол нь цагаатгах ба шийтгэх хэлбэртэй байна.”, 36.2 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт “Шүүх хуралдааны үед шүүгдэгч гэм буруутай болох нь нотлогдсон бол шүүх шийтгэх тогтоол гаргана.” 36.7 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт: “Шийтгэх тогтоолын тодорхойлох хэсэг нь шүүгдэгчийг гэм буруутайд тооцох, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх гэсэн 2 хэсгээс бүрдэнэ” гэсэн заалтуудтай нийцээгүй, тэдгээрийн агуулгатай зөрчилдөж байна. 17.4.4-д заасан заалт нь ердийн журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны нийтлэг нөхцөлөөс

⁴¹ Б.Бат-Орших, *Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын үндсэн асуудал*, УБ, 2021, 151 дэх тал.

⁴² МУИС-ийнХЗС, УЕПГ, МХХ. 2019. *Эрүүгийн процессын тулгамдсан асуудлыг харьцуулах нь (онол практикийн хэлэлцүүлэг)*, УБ, 22 дах тал.

төдийлөн ялгарахгүй байдлаар томъёологджээ. Ялангуяа хуулийн 17.4 дүгээр зүйлийн 4.1 дэх хэсэгт: “Шүүгдэгч гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлох баримтаар нотлогдсон эсэхийг” шүүх заавал хянан хэлэлцэх тухай заажээ. Нэгэнт яллагдагч гэм буруугаа өөрөө сайн дураараа хүлээж, хохирогчтой эвлэрэн хохирлоо төлөхөө баталж, тэдгээрийг нь прокурор хянаж, тогтоол гаргасан, түүнчлэн уг процессын нөхцөлүүд нь хялбаршуулсан тусгай журмаар явагдах зэрэг онцлог зохицуулалттай байтал гэм буруугийн талаарх нотолгооны хэлэлцүүлэг хийх нь жишиг, зарчим талаасаа үндэслэлгүй, оновчтой бус болсон. ЭХХШТХ-ийн 17.4 дүгээр зүйлийн 5, 6 дахь хэсгийн хувьд дотроо төдийгүй хоорондоо эрх зүйн утга, логикийн хувьд зөрчилтэй байна. ЭХХШТХ-ийн 17.4.5. “Шүүх хялбаршуулсан журмаар хэргийг хянан шийдвэрлэх үндэслэл тогтоогдвол шүүгдэгчийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож, Эрүүгийн хуулийн 6.7 дугаар зүйлд заасныг баримтлан прокурорын саналын хүрээнд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх тухай шийдвэр гаргана.” Дээрх заалт бол уг ажиллагааны мөн чанарыг тодорхойлоход ач холбогдол бүхий чухал хэм хэмжээ юм.⁴³

Холбогдох заалтуудаас Эрүүгийн хуулийн 6.7 дугаар заалт нь суурь шалгуур байхаар харагдаж байх тул дэлгэрүүлэн авч үзье. Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 6.7 дугаар зүйлд заасан гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүнд оногдуулах ялыг хөнгөрүүлэх, ялаас чөлөөлөх, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх асуудлыг бодитой болгож амьдралд хэрэгжүүлэх чухал зохицуулалт бол ЭХХШТХ-н 17 дугаар бүлэг юм. ЭХХШТХ-н ерөнхий ангийн 6.7 дугаар зүйлд гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүнд оногдуулах хорих ялыг хөнгөрүүлэх, хорих ялаас чөлөөлөх, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх талаар заасан. Тус 6.7 дугаар зүйлийн 1.1 дэх заалтад Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын дээд хэмжээг гурван жил түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд тухайн гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлоо нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн бол ялаас чөлөөлөх, эсхүл гурван жил хүртэл хугацаагаар тэнсэж үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ хэрэглэхээр заасан. Харин тус зүйлийн 1.2 дахь заалтад Эрүүгийн хуулийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын дээд хэмжээг таван жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэн хүн тухайн гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлоо нөхөн төлж, эсхүл гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн бол таван жил, түүнээс бага хугацаагаар тэнсэж үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлын арга хэмжээ хэрэглэхээр тус тус зохицуулсан Эдгээр заалтуудад дурдагдсан ялаас чөлөөлөх, тэнсэж үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлыг арга хэмжээ хэрэглэх зэрэг нь ялын төрөлд хамаарахгүй.

Хүснэгт 3.

№	Эрүүгийн хуулийн 6.7 дугаар зүйн агуулга	Хариуцлагын төрөл
	Гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлогдсон, гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүний гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учруулсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, хувийн байдлыг харгалзан шүүх дараах байдлаар хорих ялыг хөнгөрүүлж, ялаас чөлөөлж, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэж болно. Үүнд:	
1	1.1. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын дээд	- Ялаас чөлөөлөх;

⁴³ УЕПГ, Судалгааны тойм, УБ, 2019.

	хэмжээг гурван жил хүртэл, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэн хүн тухайн гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн төлж эсхүл гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн бол	- Гурван жил хүртэл хугацаагаар тэнсэх; -Үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ.
2	1.2. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын дээд хэмжээг таван жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэн хүн тухайн гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн төлж эсхүл гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн бол	-Гурван жил хүртэл хугацаагаар тэнсэх; -Үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ.
3	1.3. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг хоёр жилээс дээш, дээд хэмжээг найман жил хүртэл хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэн хүн тухайн гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн төлсөн бол	- Ялын дээд хэмжээний 2/1-ээс хэтрэхгүй, доод хэмжээний 2/1-ээс багагүй ял оногдуулах.
4	1.4. Энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын дээд хэмжээг арван хоёр жил эсхүл арван таван жил хүртэл хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэн хүн тухайн гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн төлсөн бол тухайн зүйл, хэсэг, заалтад заасан	- Ялын дээд хэмжээний 2/3-аас хэтрэхгүй, доод хэмжээний 2/3-аас багагүй ял оногдуулах.
5	1.5. Энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын дээд хэмжээг хорин жил хүртэл хугацаагаар тогтоосон ба бүх насаар хорих ял оногдуулахаар заагаагүй гэмт хэрэг үйлдсэн хүн тухайн гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн төлсөн бол	- Ялын дээд хэмжээний 3/4-өөс хэтрэхгүй, доод хэмжээний 3/4-өөс багагүй ял оногдуулах
6	2. Зохион байгуулалттай гэмт бүлгийн гишүүн гэмт хэргээ илчлэн ирсэн, зохион байгуулалттай гэмт бүлгийн үйлдсэн гэмт хэргийг илрүүлэхэд туслалцаа үзүүлсэн, мэдээлэл өгсөн, эрх бүхий байгууллагатай хамтран ажилласан бол түүнийг гэм буруугаа хүлээсэнд тооцон ял оногдуулж, хөнгөрүүлж, чөлөөлөхдөө дээрх журмыг баримтална.	
7	Энэ хуулийн тусгай ангид бүх насаар хорих ял оногдуулахаар заасан гэмт хэрэг үйлдсэн хүн өөрийн гэм буруутай болохыг хүлээн зөвшөөрсөн бол түүнд хугацаатай хорих ял оногдуулах эсэхийг шүүх шийдвэрлэнэ.	

Хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлүүлэх тухай хүсэлтээсээ шүүгдэгч татгалзсан, эсхүл өмнө дурдсан нөхцөл байдлын аль нэг нь хангагдаагүй гэж үзэх үндэслэл байвал шүүх хэргийг прокурорт буцаах шийдвэр гаргана. Энэ тохиолдолд хохирогч нь хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлүүлэх тухай хүсэлт гаргах, яллагдагчид оногдуулах эрүүгийн хариуцлагын төрөл, хэмжээний талаарх прокурорын саналыг

хохилогчид танилцуулах, улмаар эрүүгийн хариуцлагын талаар хохирогч санал зөрвөл хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны аль ч шатанд хохирогч нь нэмэлт мөрдөн шалгах ажиллагаа хийлгэх хүсэлт гаргасан, эсхүл хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлүүлэхээс татгалзсан бол хэргийг ердийн журмаар шийдвэрлэх гэх зэргээр хохирогчийн эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалсан зохицуулалт огт тусгагдаагүй байгаа нь ЭХХШТХ-н 1.13 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт ...“Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад хүн, хуулийн этгээд хуулиар хамгаалагдсан эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь зөрчигдсэн, хөндөгдсөн гэж үзвэл уг эрхээ сэргээлгэхээр шүүхэд хандах эрхтэй” гэж заасныг зөрчсөн гэж үзэхээр байна.

Япон улсын Эрүүгийн процесс хуулийн 4-р бүлэгт заасанчлан хялбаршуулсан байдлаар шүүх хуралдаан явуулж болдог ба түргэвчилсэн шүүх хуралдаан явуулахад хэргийн бодит байдал нь тодорхой, хэрэг нь хөнгөн, нотлох баримтыг шинжлэн шалгах ажиллагааг нэн даруй дуусгахаар төлөвлөж байгаа тохиолдолд мөн бусад нөхцөл байдлыг харгалзан зохимжтой гэж үзвэл шүүх хуралдааныг түргэвчилсэн журмаар явуулах хүсэлтийг бичгээр гаргаж болно. Шүүх хуралдааныг түргэвчилсэн журмаар явуулахад цаазаар авах ялтай, бүх насаар хорих ялтай, хөдөлмөр эрхлэхгүйгээр бүх насаар хорих ялтай мөн ажил хөдөлмөр эрхлэхгүйгээр нэг жилээс доошгүй хугацаагаар хорих ялаар шийтгэх хэрэгт хамаардаггүй.⁴⁴

Улсын ерөнхий прокурорын газрын хяналт шинжилгээ, үнэлгээ сургалтын хэлтсээс гаргасан статистик судалгааны нэгдсэн дүн мэдээллээс харахад Эрүүгийн хэргийг “Хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа”-ны талаарх дэлгэрэнгүй мэдээллийг нягтлахад дараах байдлаар ирүүлсэн.

Хүснэгт 4.

Он	Нийт бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоо	Хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэсэн хэргийн тоо	Хамгийн олон хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэсэн гэмт хэргийн төрөл
2017	10767	1552	ЭХ-ийн 11.6 дугаар зүйл. Хүний эрүүл мэндэд хөнгөн хохирол санаатай учруулах
2018	43208	5894	ЭХ-ийн 11.6 дугаар зүйл. Хүний эрүүл мэндэд хөнгөн хохирол санаатай учруулах
2019	49589	5333	ЭХ-ийн 11.6 дугаар зүйл. Хүний эрүүл мэндэд хөнгөн хохирол санаатай учруулах

⁴⁴https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3364/en#je_pt2ch4 [Сүүлд үзсэн огноо:2022.06.16].

2020	52103	5217	ЭХ-ийн 11.6 дугаар зүйл. Хүний эрүүл мэндэд хөнгөн хохирол санаатай учруулах
2021	37160	4802	ЭХ-ийн 11.6 дугаар зүйл. Хүний эрүүл мэндэд хөнгөн хохирол санаатай учруулах

Сүүлийн таван жилийн тоон баримтаас үзэхэд Арваннэгдүгээр бүлэг буюу “Хүний эрүүл мэндийн эсрэг гэмт хэрэг” зонхилж байх тул жишээ болгон авч үзвэл, Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 11 дүгээр бүлгийн 11.4 дүгээр зүйлд Хүний эрүүл мэндэд хүндэвтэр хохирол санаатай учруулсан гэмт хэргийг заасан. Тус зүйлийн нэг дэх хэсэгт заасан гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрч, гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлоо нөхөн төлж, хохирогч нь сайн дураараа эвлэрсэн ч дөрвөн зуун тавин нэгжээс таван мянга дөрвөн зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл хоёр зуун дөчин цагаас долоон зуун хорин цаг хүртэл хугацаагаар нийтэд тустай ажил хийлгэх, эсхүл нэг сараас нэг жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгэлийн аль нэг нь гарцаагүй оногдохоор хуульчилсан.

Харин тус хуулийн 11.4 дүгээр зүйлийн 2 дах хэсэгт хүндрүүлэх шинж бүрэлдэхүүнтэйгээр үйлдсэн этгээдэд зургаан сараас гурван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэхээр заасан ба тухайн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрч, учруулсан хохирлоо нөхөн төлсөн, эсхүл нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн тохиолдолд Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 6.7 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1.1 дэх заалтыг баримтлан хорих ялаас чөлөөлөх, эсхүл гурван жил хүртэл хугацаагаар тэнсэж үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх боломжтой. Нийгмийн хор аюул багатай гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд ял шийтгэл гарцаагүй оногдож, харин нийгмийн хор аюулаар илүү, Эрүүгийн хуульд хорих ялтай заагдсан хэргийг үйлдсэн этгээд хорих ялыг биечлэн эдлэлгүйгээр хорих ялаас чөлөөлөгдөх, эсхүл таван жил хүртэл хугацаагаар тэнсэж үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ хэрэглэгдэх боломжтой байгаа энэхүү нөхцөл байдал нь Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасан “Монгол Улсад хууль ёсоор оршин суугаа хүн бүр хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байна”⁴⁵ гэх тэгш эрхийн зарчим алдагдахад хүргэсэн..

Гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлогдсон, гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүний гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учруулсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, хувийн байдлыг харгалзан шүүхээс Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан хорих ялын доод хэмжээнээс доогуур хорих ял оногдуулж болох боловч ийнхүү хөнгөрүүлж оногдуулах хорих ялын доод хэмжээг дээрх байдлаар хязгаар тавьж өгсөн. Ийнхүү хязгаарлалт хийхгүйгээр зохицуулбал шүүхээс гэмт хэрэгт оногдуулах ялыг дур мэдэн хөнгөрүүлж, ялын цээрлэл үзүүлэх зорилгыг алдагдуулахад хүргэж болох сул талтай. Сүүлийн гурван жил⁴⁶ хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэгдсэн хэргийн тоо өссөн нь гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүнд

⁴⁵ Монгол Улсын Үндсэн хууль, 14.1 дэх хэсэг.

⁴⁶ Хавсралтаас дэлгэрүүлэн үзнэ үү.

оногдуулах хорих ялыг хөнгөрүүлэх, хорих ялаас чөлөөлөх, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх зохицуулалт Эрүүгийн хууль болон ЭХХШТХ-д тодорхой хуульчлагдсантай холбоотой. Энэ нь ЭХХШТХ-ийн 17 дугаар бүлэгт заасан “Хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа” зохицуулалт үр нөлөөтэй хэрэгжиж байгааг харуулж байна. Ийм хязгаарлалт хийлгүйгээр тухайн гэмт хэрэгт оногдуулж болох хорих ялын хэмжээнээс доогуур эсхүл хорихоос бусад төрлийн ял хэрэглэх боломж олгосон 1961 оны Эрүүгийн хуулийн 32 дугаар зүйлийн хэт хавтгайруулан хэрэглэж, улмаар залруулж боломгүй завхрал болох эмч, хуульчдын хэрэг мөрдөн байцаах, шүүхийн практикт 1981-1985 онд гарч байсантай уялдуулан тэр үеийн МАХН-ын Төв хорооны Улс төрийн товчооны 316 дугаар тогтоол гарч улмаар энэ завхрал, хууль бус явдлыг Эрүүгийн хуулийн зохицуулалтын хүрээнд засах, залруулахыг зааж байсан. Үүнтэй холбоотойгоор хорих ялыг хөнгөрүүлж оногдуулах, эсхүл хорихоос өөр төрлийн ял хэрэглэх хязгааргүй боломж олгож байсан Эрүүгийн хуулийн энэ хэм хэмжээг 2002 оны Эрүүгийн хуулиар хассан юм. Хассан явдал нь зарим талаар үйлдсэн гэмт хэргийн шинж байдал ялангуяа шүүгдэгчийн хувийн байдлыг харгалзан хуульд зааснаас хөнгөн ял оногдуулах боломжийг шууд хааж, улмаар энэрэнгүй ёсны болон ялыг ялгавартай оногдуулах зарчимд харшлах болсон бодит байдлыг харгалзан 2008 оны 02 дугаар сарын 01-ний өдрийн хуулиар Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид зааснаас хөнгөрүүлж хорих ял оногдуулах гэсэн 551 дүгээр зүйлийг нэмж хуульчилсан юм. Хорих ял хөнгөрүүлж оногдуулах энэхүү заалтыг 2015 ооны 12 дугаар сарын 03-ны өдрийн шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хуулийн 6.7 дугаар зүйлд улам дэлгэрүүлж “гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлогдсон, гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүний гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учруулсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, хувийн байдлыг харгалзан ...” гэж илүү нарийвчлан зохицуулжээ.

“Шүүгдэгч хүсэлтээсээ татгалзсан, эсхүл энэ зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан нөхцөл байдлын аль нэг нь хангагдаагүй гэж үзэх үндэслэл байвал шүүх хэргийг прокурорт буцаах шийдвэр гаргана.” гэх заалт бүхэлдээ нийтлэг жишгийн зарчим, агуулгатай зөрчилддөг, буруу томъёолол гэж үзэх үндэслэл бий. Учир нь дэлхий нийтийн чиг хандлагаар бол хялбаршуулсан буюу түргэвчилсэн ажиллагаа нь шүүх дээр нэгэнт явагдсан бол хэргийг шүүх шууд шийддэг, хэрэв хуульд заасан аль нэг үндэслэл хангагдаагүй бол тухайн хэргийг түдгэлзэх буюу хэрэгсэхгүй болгох эсхүл ердийн журмаар үргэлжлүүлэн хэлэлцэх процесс явагддаг. Хялбаршуулсан журмаар хэргийг нэгэнт шүүх хүлээн аваад шийдвэрлэх боломжтой гэж үзэж шүүх хуралдаанаар хэлэлцээд, дараа нь шүүгдэгч хүсэлтээсээ татгалзсан гэх буюу эсхүл 17.4.4-д заасан 6 үндэслэлийн аль нэг нь тогтоогдохгүй гэсэн шалтгаанаар прокурорт буцааж байгаа төдийгүй хэргийг дахин эхнээс нь хоёрдох удаагаа хялбаршуулж явуулах шаардлага тавигдаж байгаа нь олон улсын эрх зүйн болон хүний эрхийн талаасаа үндэслэлгүй, үр дүнгүй утгагүй болгож байна. ЭХХШТХ-ийн 17.5 дугаар зүйл нь бүхэлдээ зарим хэргийн хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хялбаршуулсан журмаар шууд хэрэгжүүлэх эрх зүйн зохицуулалтыг тогтоосон билээ.

“Шүүх хэргийг хүлээн авснаас хойш 7 хоногийн дотор хэргийг хянан шийдвэрлэнэ.” гэсэн заалт нь тухайн бодит нөхцөлөөр нь харьцуулан шинжиж үзвэл цаг хугацааны хувьд хэтэрхий богино, давчуу, хэрэг хянах, үнэлэлт дүгнэлт өгөх боломжоор хязгаарлагдмал хугацаа юм.

БНФУ-н Эрүүгийн процесс хуулийн 495.1-д прокуророос яллах дүгнэлт үйлдэн шүүх хуралдаан даргалагч шүүгчид илгээхээр заасан байгаа нь тодорхой хугацааны талаар хуульчилж өгөөгүй нь харагдаж байна. Шүүх дээрх байдлаар шийдвэрлэсэн тохиолдолд арав хоногийн дотор шүүхийн тамгын газраас баталгаажуулдаг онцлог зохицуулалтай. Учир нь шүүх хуралдаан явуулахгүйгээр шийдвэрлэдэг ерөнхий зохицуулалтай. Хэрвээ шүүх хурал хийх шаардлагатай эсвэл хорих ял оногдуулах шаардлагатай гэж үзвэл шүүгч хэргийн материалыг улсын яллагч руу буцаан илгээж ердийн журмаар шийдвэрлэдэг онцлогтой. ХБНГУ-н хувьд⁴⁷ манай улсын эрх зүйн зохицуулалттай төстэй агуулгатай, бөгөөд шүүх хэргийг нэн даруй шийдвэрлэнэ гэж заажээ. Харин прокурорын тогтоол үндэслэлгүй гэж үзвэл ердийн журмаар хянан шийдвэрлэх товыг заасан захирамж гаргадаг байна. Япон улсын эрүүгийн процесс хуулийн 350-д шүүх нь даруй шийдвэрлэхээр заажээ.⁴⁸

БНАУ-н онцлог нь шүүхийн урьдчилсан хэлэлцүүлгээр хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэх эсэх талаар шийддэг зохицуулалт эрүүгийн процесс хуулийн 405.6-д заасан.⁴⁹ Мөн хуулийн 405.2-т шүүх шийдвэр гаргахдаа прокурорын саналыг харгалзахаар заасан нь манай улсын эрх зүйн зохицуулалттай ижил агуулгатай байна.

⁴⁷https://legislationline.org/sites/default/files/documents/6d/Germany_CPC_1950_am_2014_en.pdf [Сүүлд үзсэн огноо:2022.06.16].

⁴⁸ https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/2056/en#je_pt2ch4 [Сүүлд үзсэн огноо:2022.06.16].

⁴⁹ <https://euralius.eu/index.php/en/library/albanianlegislation?task=download.send&id=172&catid=11&m=0> [Сүүлд үзсэн огноо:2022.06.16].

ДҮГНЭЛТ

Монгол Улсын эрүүгийн процесс дахь Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтыг процессын үе шатын дагуу дөрвөн бүлгийн хүрээнд судалсан.

Ердийн журмаар эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас ялгаатай буюу товч үе шатыг мөрдөн байцаалтын үеэс харж болохоор байна. Тодруулбал, прокурор мөрдөн байцаалтын шатанд ЭХХШтХ-д заасан үндэслэлээр холбогдох хүсэлтийг гаргасан тохиолдолд хэргийг шалгаж хүсэлтийг хангах үндэслэлтэй гэж үзвэл даруй шүүхэд шилжүүлэх үүрэгтэй. Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 6.7 дугаар зүйлд заасан гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүнд оногдуулах ялыг хөнгөрүүлэх, ялаас чөлөөлөх, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх асуудлыг бодитой болгож амьдралд хэрэгжүүлэх чухал зохицуулалт бол ЭХХШтХ-н 17 дугаар бүлэг юм. Түүнчлэн гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн гэх ойлголт ХЖХХША-нд чухал ач холбогдолтой бөгөөд тухайн хүнд оногдуулах ялыг хөнгөрүүлэх, ялаас чөлөөлөх, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх асуудлыг бодитой болгож амьдралд хэрэгжүүлэх чухал зохицуулалт юм. Хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэхийн үндсэн зорилго нь эрүүгийн процесс ажиллагааны үр ашгийг нэмэгдүүлэх буюу ярвигтай хэрэгт илүү нөөц, бололцоо, цаг хугацаа, хүн хүчээ ашиглахыг эрмэлзэх явдал байдаг талаар холбогдох судлаачид үздэг талаар үндсэн хэсэгт авч үзсэн.

Шүүхийн процессын хялбаршуулсан журам гэдэг бол шүүхийн ердийн журмыг хөнгөвчлөн, гэм буруугийн болон хэргийн нотолгооны талаар хэлэлцүүлэг хийхгүйгээр шуурхай шийдвэрлэх ажиллагааг ойлгох бөгөөд тус ажиллагаанд голлох байр суурьтай оролцох этгээд нь прокурор байдаг. Прокурорын оролцоо хэр зохистой байгаад тууштай хяналт тавьж байх шаардлагатай. Манай улсын хувьд шүүх прокурорын гаргасан тогтоолыг хянаж эцсийн шийдвэр гаргахаар хуульчилсан нь тодорхой хяналт гэж харж байна. Прокурорын эрх хэмжээнд хяналт тавих зорилготойгоор холбогдох тодорхой эрх зүйн актаар хязгаарлалт тавьж өгснөөр шүүхийн хяналт суларч прокурорын гаргасан шийдвэрт найдах эрсдэл гардаг талаар энэ зохицуулалтыг удаан хугацаанд хэрэгжүүлж байгаа улсуудаас харагддаг. Хялбаршуулсан журмаар хэргийг хянан шийдвэрлэснээр шүүх, прокурор, цагдаа болон өмгөөллийн байгууллагын ажилтан албан хаагчдын хэргийн ачаалал буурч нөгөө талаар шүүхийн шийдвэр талуудын хувьд ямар нэгэн эрсдэлийг агуулдаггүй, мөн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зардлыг эрс бууруулж яллах талын хувьд ч хэрэг цагаатгах эрсдэлгүй, өмгөөлөх талын хувьд ч хатуу ял шийтгэлээс зайлсхийх болон бусад хянан шийдвэрлэх ажиллагааг алгасах боломжтой.

Прокурорын эрх хэмжээнээс үүдэн яллагдагчтай тохиролцох буюу ял наймаалцах талаар ойлголт гарч ирдэг. Энэ ойлголтын хүрээнд гэм буруугаа сайн дураараа хүлээн зөвшөөрөх нь үндсэн урьдач нөхцөл болох бөгөөд гэмт хэрэг үйлдсэн яллагдагчийн хувьд гэмт хэрэг үйлдсэн тухайгаа сайн дураараа илчлэх, улмаар Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан эрүүгийн хариуцлагаас хөнгөлөлт эдлэх, гэм буруугаа ухамсарлаж, гэмшиж байгаагийн илэрхийлэл болох бөгөөд тохиролцож буй талууд харилцан өөр байр суурьтай байдгаас тэнцвэрт байдлаар ял тохиролцоход хүндрэлтэй. ЭХХШтХ-ийн 17.1.1 дэх заалтаас үзэхэд мөрдөн байцаалтын аль ч шатанд эрүүгийн хэрэг үүсгэн, яллагдагчаар татагдсан гэм буруутай гэдгээ зөвшөөрсний үндсэн дээр хүсэлтээ тухайн хэрэгт хяналт

тавьж буй прокурорт гаргах боломжтой гэж ойлгогдож байгаа нь манай улсад прокурорын эрх хэмжээний талаар ямартай ч тусгасан болохыг илтгэнэ..

Тухайн хүсэлтийг прокурор ЭХХШТХ-н 17.2-т заасны дагуу хүлээн авах эсэхээ шийдвэрлэнэ. Тус хуулийн зохицуулалтаас уншихад хоёр үе шаттай процесс байна гэж харж байна. Тодруулбал, эхний шат нь яллагдагчаас гаргасан хүсэлтийг прокурор хүлээн авч мөрдөн байцаалт явуулах эсэхийг хянах бол дараагийн шат нь мөрдөн байцаалт дууссаны дараа яллах дүгнэлт үйлдэх зорилгоор хяналт тавих явдал юм. Мөн түүнчлэн ХЖХХША-ны үндсэн зорилго нь хөнгөн гэмт хэрэгт тодорхой үе шатыг алгасан цаг хугацаа, хүч хөдөлмөр хэмнэх явдал байдаг тул хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлүүлэхээр яллагдагчаас хүсэлт гаргасан тохиолдолд мөрдөн байцаалтыг прокуророос ямар нэгэн татгалзлалгүйгээр явуулах нь зохистой байж болох юм.

Одоо хэлэлцэхээр бэлдэж байгаа тус хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөлд Хорин хоёрдугаар бүлэг буюу Авлигын эсрэг гэмт хэрэг байдаг. Хэрэв уг хуулийн нэмэлт өөрчлөлт дээрх агуулгаар батлагдсан тохиолдолд Авлигын эсрэг гэмт хэрэг бүхэн ердийн журмаар хянан шийдвэрлэгдэх эрх зүйн үр дагавартай. 2021 онд тус зүйл ангиар шүүхээр шийдвэрлэгдсэн хэргийг учруулсан хохирол буюу авсан авлигын хэмжээ болон үйл ажиллагааг харьцуулан авч үзэхэд зарим тохиолдол тухайлбал хүүхдийг цэцэрлэгт оруулж хахууль авах, мэдээлэл тараасан гэх мэтчилэн нийгмийн хор аюулын хэмжээ бага хэргийг хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэх боломжтой гэж харж байна.

Эцэст нь судалгааг нэгтгэн дүгнээд дараах зарим асуудлыг санал болгож байна. Үүнд:

1. ХЖХХША-ны үндсэн зорилго нь хөнгөн гэмт хэрэгт тодорхой үе шатыг алгасан цаг хугацаа, хүч хөдөлмөр хэмнэх явдал байдаг тул хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлүүлэхээр яллагдагчаас хүсэлт гаргасан тохиолдолд мөрдөн байцаалтыг прокуророос ямар нэгэн татгалзлалгүйгээр явуулах,
2. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг найман жилээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэхгүй гэж тодорхойлсон нь нэг талаар гэмт хэргийг ангилал харгалзахгүй хэргийг хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэнэ гэх ойлголт хэдий ч ЭХХШТХ-н нэмэлт өөрчлөлтийн хүрээнд тодорхой гэмт хэргийг нэрлэн заасан байдал нь дараа дараагийн парламентын үед ийнхүү гэмт хэргийг шууд уг процессоос хасаж болох буруу жишгийг тогтоох магадлалтай. Иймд нэмэлт өөрчлөлтөөс дээрх холбогдох заалтыг хасах,
3. Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 6.7 дугаар зүйлд зааснаар гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүнд оногдуулсан хорих ялыг хөнгөрүүлж, ялаас чөлөөлж, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх тухай заалтыг прокурорын эрх хэмжээтэй уялдуулан хуульчилж прокурорын ХЖХХША-нд тавих хяналтыг сайжруулах зэрэг саналыг дэвшүүллээ.

НОМ ЗҮЙ

I.Монгол хэл дээрх эх сурвалж

А. Хууль тогтоомж

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992 он
2. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль 2002 он
3. Шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хууль 2015 он
4. Шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2017 он
5. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт 1968 он
6. Бүгд Найрамдах Албани Улсын Эрүүгийн процессын хууль 1995 он
7. Бүгд Найрамдах Франц Улсын Эрүүгийн процессын хууль 1998 он
8. Бүгд Найрамдах Словак Улсын Эрүүгийн процессын хууль 2005 он
9. Холбооны Бүгд Найрамдах Герман улсын Эрүүгийн процессын хууль 2014 он
10. Япон Улсын Эрүүгийн процессын хууль 1948 он

Б. Ном сурах бичиг, нэг сэдэвт бүтээл

1. Хууль зүйн яам. “Нотолгооны онол”. УБ., 2013 он
2. МУИС-ийн ХЗС, УЕПГ, МХХ. 2019. Эрүүгийн процессын тулгамдсан асуудлыг харьцуулах нь (онол практикийн хэлэлцүүлэг). УБ
3. Улсын Ерөнхий Прокурорын газар. 2019 он. ХЖХХША-ны талаарх судалгааны тойм. УБ.
4. Б.Амарбаясгалан, М.Мөнхбат “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа”, УБ., 2018 он
5. Б.Амарбаясгалан нар, “Прокурорын хяналт”, УБ., 2009 он
6. Ч.Беккариа. “Гэмт хэрэг ба ялын тухай”. Орч Г.Эрдэнэбат. УБ., 2012 он
7. Б.Бат-Орших “Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагаа: Гадаад орны зохицуулалт, чиг хандлага”, Эрх зүйн сэтгүүл, Дугаар 47., 2019 он
8. Б. Бат-Орших, “Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын үндсэн асуудал” сэдэвт докторийн диссертаци
9. Баасандорж Ш. “Ром-Германы эрүүгийн процесс: Франц улсын эрүүгийн процессын хууль тогтоомжийн уламжлал, шинэчлэл”
10. Ж.Бямбаа, Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн асуудлууд, УБ 2008 он,
11. Ж.Бямбаа, Ж.Эрхэсхулан “Эрүүгийн процессын эрх зүйн үндсэн асуудал”, УБ., 2018 он
12. С.Нарангэрэл “Эрх зүйн толь бичиг” УБ., 2007 он
13. Я.Цэвэл “Монгол хэлний товч тайлбар толь”, УБ, 2013 он
14. Дэлхийн эрүүгийн загвар хууль ба орчин үе. УБ., 2012 он
15. Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрэм (Монгол хэлээр) УБ., 2015 он
16. Б.Эрдэнэбилэг, Л.Мандах “Монгол улсын эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хууль”-ийн агуулга, мөн чанар “Гэмт явдалтай тэмцэх асуудал сэтгүүл” УБ., 2007 он

17. Нээлттэй нийгэм форум “Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэсэн шүүхийн шийдвэрийн дүн шинжилгээ”, УБ., 2022 он

II. Гадаад хэл дээрх эх сурвалж

A. Ном сурах бичиг, нэг сэдэвт бүтээл

1. Criminal Procedure Code of Slovak Republic
2. The Criminal Procedure Code Romania
3. Yue Ma, “Prosecutorial discretion and plea bargaining in the United States, France, Germany, and Italy: A comparative perspective”, 2002
4. Criminal Procedure Act of Korea. Act No. 9765
5. Simplified forms of procedure in criminal matters regional criminal procedure legislation and experiences in application. Forms of Simplified Procedure – a Key Characteristic of Criminal Procedure Reforms in the Region. Stanko Bejatović, PhD. OSCE Mission to Serbia. Belgrade, 2013
6. Braitwait J, Pettit P.A “Theory of criminal justice oxford”, 1990
7. Mathew Lippman, Criminal procedure 2 edition, Los angeles, 2014
8. Padgett, John F. Plea bargaining in federal courts, 1990
9. Wood, D.P. Summary judgement and the law of unintended consequences, Oklahoma city university law review. Vol. 36
10. Black’s law dictionary, Eleventh edition
11. Miner, J.H. Summary proceedings in court receiverships, Chicago Kent law review, 1934
12. Bonm, R. M., Haley, K.N, Introduction to criminal justice, 2007
13. Alschuler, Albert W., Plea bargaining and its history/ law and society review. 13.
14. Tomlinson L. Non adversarial justice: The french experience, 2005
15. Hodgson, J, “French criminal justice”, 2005
16. Bradley, M6 2007, Criminal procedure (An world wide study)
17. Simplified, Yet Not Simplistic: Decisionmaking In Criminal Courts In Romania. Flaviu Ciopec, Ph.D

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль

АРВАН ДОЛДУГААР БҮЛЭГ

ХЯЛБАРШУУЛСАН ЖУРМААР ХЭРЭГ ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ АЖИЛЛАГАА

17.1 дүгээр зүйл. Яллагдагч хэргээ хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх хүсэлт гаргах

1. Яллагдагч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрч, хэргээ хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх тухай хүсэлтийг прокурорт гаргаж болно.
2. Яллагдагч энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан хүсэлтийг шүүхэд хэргийг шилжүүлэхээс өмнө гаргана.
3. Яллагдагч энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан хүсэлтэд хохирлоо нөхөн төлсөн баримтыг хавсаргана.
4. Яллагдагчид гэмт хэрэг үйлдсэн гэм бурууг нь хүлээн зөвшөөрүүлэхээр тулган шаардах, албадахыг хориглоно.
5. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг найман жилээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэхгүй.

17.2 дугаар зүйл. Хүсэлтийг шийдвэрлэх

1. Прокурор, мөрдөгч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрч, хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх хүсэлт гаргасан яллагдагчид Эрүүгийн хуулийн 5.5 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг, 6.7 дугаар зүйлд заасныг үндэслэн ял оногдуулах, ялаас чөлөөлөх, ял оногдуулахгүй тэнсэж албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх тухай болон энэ бүлэгт заасан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх үндэслэл, журмыг танилцуулна.
2. Прокурор яллагдагчийн хүсэлтийг хүлээн авах, эсхүл татгалзах тухай тогтоол гаргана.
3. Прокурор хэргийг хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэх боломжтой гэж үзсэн бол мөрдөгч 14 хоногийн дотор мөрдөн байцаалт явуулна.

17.3 дугаар зүйл. Прокурорын хяналт

1. Прокурор хялбаршуулсан журмаар мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулсан хэргийн материалтай даруй танилцаж, дараахь нөхцөл байдал тогтоогдсон эсэхийг хянана:
 - 1.1. гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа сайн дураараа хүлээн зөвшөөрсөн эсэх;
 - 1.2. Эрүүгийн хуулийн 5.3 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг, 5.4 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг, 5.5 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг, 6.7 дугаар зүйлд заасан нөхцөл хангагдсан эсэх;
 - 1.3. гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлох баримтаар тогтоогдсон эсэх.
2. Яллагдагч нэмэлт мөрдөн шалгах ажиллагаа хийлгэх хүсэлт гаргасан, эсхүл хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх хүсэлтээсээ татгалзсан, хэргийн зүйлчлэл, хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагын талаар санал зөрсөн, эсхүл энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт

заасан нөхцөл байдал тогтоогдоогүй бол хэргийг ердийн журмаар шийдвэрлэхээр прокурор тогтоол гаргана.

3.Прокурор хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх үндэслэлтэй гэж үзвэл хэргийн зүйлчлэл, түүнд оногдуулах ялын төрөл, хэмжээ, эсхүл ялаас чөлөөлөх, эсхүл ял оногдуулахгүй тэнсэж албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх тухай саналыг яллагдагч, түүний өмгөөлөгчид танилцуулж, яллагдагч зөвшөөрвөл гарын үсэг зуруулж, яллах дүгнэлт үйлдэн хэргийг шүүхэд даруй шилжүүлнэ.

4.Энэ зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасан ажиллагааг явуулахад энэ хуулийн Гучин гуравдугаар бүлэгт заасан журмыг баримтлахгүй.

17.4 дүгээр зүйл.Шүүх хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх журам

1.Шүүх хялбаршуулсан журмаар хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа явуулахад энэ хуульд заасан ердийн журмаас гадна энэ бүлэгт заасан тусгай журмыг баримтална.

2.Шүүх тухайн хэргийг шууд хянан шийдвэрлэх боломжтой гэж үзвэл хүлээн авсан даруй, эсхүл 7 хоногийн дотор ял оногдуулах шүүх хуралдаан зарлан явуулж болно.

3.Шүүх хуралдаанд прокурор, шүүгдэгч, түүний өмгөөлөгч, эсхүл хууль ёсны төлөөлөгч оролцоно. Хохирогч, түүний хууль ёсны төлөөлөгч, өмгөөлөгч оролцох хүсэлт гаргасан бол оролцуулна.

4.Шүүх хуралдаанаар дараахь нөхцөл байдлыг хянан:

4.1.шүүгдэгч гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлох баримтаар нотлогдсон эсэх;

4.2.гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа сайн дураараа хүлээн зөвшөөрсөн эсэх;

4.3.прокурорын сонгосон ял, албадлагын арга хэмжээг хүлээн зөвшөөрсөн эсэх;

4.4.хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагыг зөвшөөрсөн эсэх;

4.5.гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирол, хор уршгийг нөхөн төлсөн, нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн эсэх;

4.6.гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсний улмаас үүсэх хууль зүйн үр дагаврыг ойлгосон эсэх.

5.Шүүх хялбаршуулсан журмаар хэргийг хянан шийдвэрлэх үндэслэл тогтоогдвол шүүгдэгчийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож, Эрүүгийн хуулийн 5.3 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг, 5.4 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг, 5.5 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг, 6.7 дугаар зүйлд заасныг баримтлан прокурорын саналын хүрээнд шүүгдэгчийн эрх зүйн байдлыг дордуулахгүйгээр эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх тухай шийдвэр гаргана.

6.Шүүгдэгч хүсэлтээсээ татгалзсан, эсхүл энэ зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан нөхцөл байдлын аль нэг нь хангагдаагүй гэж үзэх үндэслэл байвал шүүх хэргийг прокурорт буцаах шийдвэр гаргана.

17.6 дугаар зүйл.Шүүх хуралдаанд хохирогч, шүүгдэгч, прокурор, өмгөөлөгч хүрэлцэн ирээгүйн холбогдол

1.Энэ бүлэгт заасан шүүх хуралдаанд шүүгдэгч, прокурор, өмгөөлөгч, шүүх хуралдаанд оролцох хүсэлт гаргасан хохирогч ирээгүй нь шүүх хуралдааныг хойшлуулах үндэслэл болно.

2.Өмгөөлөгч, прокурор хүндэтгэн үзэх шалтгаантайгаас бусад тохиолдолд шүүх хуралдаанд оролцоно.

4.1 дүгээр зүйл.Прокурорын бүрэн эрх

2.Прокурор хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах ажиллагаанд хяналт тавихдаа дараахь эрхтэй:

2.17.эрүүгийн хэргийг шүүхэд шилжүүлэх, эсхүл энэ хуульд заасны дагуу эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх тухай саналыг шүүхэд хүргүүлэх;

33.1 дүгээр зүйл.Яллагдагчийг шүүхэд шилжүүлэх асуудлыг шийдвэрлэх

6.Шүүхийн урьдчилсан хэлэлцүүлгээр яллах дүгнэлтэд заасан гэмт хэргийн хүрээнд талуудын гаргасан хүсэлт, гомдлоор, эсхүл шүүгч өөрийн санаачилгаар дараахь асуудлыг хянан хэлэлцэж шийдвэр гаргана:

6.5.яллагдагч гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол, нөхөн төлбөрийг төлөх тухай хүсэлт;

6.6.хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх хүсэлт;

6.7.яллагдагч, хохирогч нар сайн дураараа эвлэрэх тухай хүсэлт;

7.Энэ зүйлийн 6.5, 6.6, 6.7-д заасан хүсэлтийг шүүх хүлээн авах үндэслэлтэй байвал хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг даруй үргэлжлүүлэн явуулж болно.

32.1 дүгээр зүйл.Хавтаст хэргийн материал танилцуулах

6.Оролцогч хавтаст хэргийн материалтай танилцсан тухай тэмдэглэлд дараахь зүйлийг тусгана:

6.2.хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх хүсэлт;

Эрүүгийн хууль

5.3 дугаар зүйл.Торгох ял

4.Шүүх ялтны хөрөнгө, цалин хөлс, бусад орлого олох боломжийг харгалзан торгох ялыг гурван жил хүртэл хугацаанд хэсэгчлэн төлөхөөр тогтоож болно.

5.4 дүгээр зүйл.Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял

2.Шүүх гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учирсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хувийн байдлыг харгалзан нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг өдөрт наймаас дээшгүй цагаар, нийт хоёр зуун дөчөөс долоон зуун хорин цагаар тогтооно.

5.5 дугаар зүйл.Зорчих эрхийг хязгаарлах ял

4.Гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлогдсон, гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүний гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учруулсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, хувийн байдлыг харгалзан шүүх энэ хуулийн 6.7 дугаар зүйлийн 1.1, 1.2-т заасан байдлаар зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг хөнгөрүүлж, ялаас чөлөөлж, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэж болно.

6.7 дугаар зүйл.Гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүнд оногдуулах хорих ялыг хөнгөрүүлэх, ялаас чөлөөлөх, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх

1.Гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлогдсон, гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүний гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учруулсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, хувийн байдлыг харгалзан шүүх дараах байдлаар хорих ялыг хөнгөрүүлж, ялаас чөлөөлж, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэж болно:

1.1.энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын дээд хэмжээг гурван жил хүртэл, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэн хүн тухайн гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн төлж, эсхүл гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн бол ялаас чөлөөлөх, эсхүл гурван жил хүртэл хугацаагаар тэнсэж үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх;

1.2.энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын дээд хэмжээг таван жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэн хүн тухайн гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн төлж, эсхүл гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн бол таван жил, түүнээс бага хугацаагаар тэнсэж үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх;

1.3.энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг хоёр жилээс дээш, дээд хэмжээг найман жил хүртэл хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэн хүн тухайн гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн төлсөн бол тухайн зүйл, хэсэг, заалтад заасан ялын дээд хэмжээний хоёрны нэгээс хэтрүүлэхгүйгээр, ялын доод хэмжээний хоёрны нэгээс багагүй ял оногдуулах;

4.Ял оногдуулахыг тэнсэж үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ авагдсан хугацаанд шүүхээс даалгасан үүргийг биелүүлээгүй хүнд ял оногдуулахад энэ бүлэгт заасан журмыг хэрэглэхгүй.

~~5.Шүүх хохирлоо нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн хүний хөрөнгө, цалин хөлс, бусад орлого олох боломжийг харгалзан хохирол нөхөн төлөх хугацааг тэнссэн хугацаанд хэсэгчлэн төлөхөөр төгтөөж болно.~~

Хавсралт 2 . Монгол Улсын Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр хянан шийдвэрлэсэн хэргийн зарим мэдээлэл /2017-2021 он/ Хамгийн их шийдвэрлэсэн дүүргүүд.

Д/ Д	Нийслэлийн дүүргийн Шүүхийн нэр	Нийт шийдвэрлэсэн хэргийн тоо					Хялбаршуулсан журмаар				
		2017 он	2018 он	2019 он	2020 он	2021 он	2017 он	2018 он	2019 он	2020 он	2021 он
1	Баянзүрх дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	841	1709	1882	2061	1460	284	851	748	747	591
2	Сүхбаатар дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	495	913	1094	1024	940	135	466	373	389	324
3	Чингэлтэй дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх		889	985	909	777	128	319	304	265	195
4	Баянгол дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	612	965	1038	1046	860	66	267	305	233	265
5	Сонгино хайрхан дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	569	1110	1342	1245	1271	16	198	360	306	352

Хавсралт 3. Монгол Улсын Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр хянан шийдвэрлэсэн хэргийн зарим мэдээлэл /2017-2021 он/ Хамгийн их шийдвэрлэсэн аймгууд.

Д/д	Аймаг дахь шүүхийн нэр	Нийт шийдвэрлэсэн хэргийн тоо					Хялбаршуулсан журмаар				
		2017 он	2018 он	2019 он	2020 он	2021 он	2017 он	2018 он	2019 он	2020 он	2021 он
1	Дорнод аймаг дахь сум дундын Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	233	362	343	400	395	12	132	181	191	161
2	Дархан-Уул аймаг дахь сум дундын Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	374	452	535	428	341	70	198	11	122	168
3	Төв аймаг дахь сум дундын Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	447	373	393	487	475	43	145	112	158	115
4	Ховд аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	161	184	194	201	185	31	107	127	124	109
5	Хөвсгөл аймаг дахь сум дундын Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	338	350	390	387	330	112	179	116	94	174